

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

**KAJKAVSKO NARJEČJE U OVLADAVANJU
MORFOLOŠKOM NORMOM**

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

dr. sc. Marko Alerić, doc.

Studentica:

Valentina Buden

Zagreb, svibanj 2014.

Zahvaljujem mentoru, dr. sc. Marku Aleriću, na pomoći pri određenju teme rada, praćenju rada i savjetima. Zahvaljujem ravnateljici Osnovne škole Belec u Belcu, Verici Havoić, ravnateljici Osnovne škole Vladimir Nazor Budinščina, Darinki Pokos i ravnateljici Osnovne škole Ante Kovačića Zlatar, Rajni Borovčak, koje su mi omogućile da u njihovim školama provedem istraživanje, kao i učenicima sedmih i osmih razreda navedenih škola koji su sudjelovali u istraživanju. Zahvalnost iskazujem i gospodinu Stanku Hunjeku iz Budinščine, gospodinu Zdenku Posariću iz Zlatara i gospodinu Ivanu Domitranu iz Belca koji su također sudjelovali u istraživanju i potvrdili određene jezične činjenice kao dijelove njihove imanentne gramatike ili ih odbacili.

Sadržaj

1. UVOD	3
2. KRATAK PREGLED PROUČAVANJA KAJKAVSKOG NARJEČJA	4
3. IMANENTNA I NORMATIVNA GRAMATIKA.....	7
3. 1. Imanentna gramatika	7
3. 2. Normativna gramatika.....	10
3. 2. 1. Normativna morfologija i morfološka norma	11
4. NAČELA U NASTAVI HRVATSKOG JEZIKA	12
5. JEZIČNI OSJEĆAJ	15
6. Odstupanja od morfološke norme.....	17
7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	20
7. 1. Ciljevi i problem istraživanja	20
7. 2. Hipoteze istraživanja	20
7. 3. Postupci i metode u istraživanju.....	20
8. OPIS TESTA I MORFOLOGIJE ISTRAŽIVANOG PODRUČJA	22
9. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA	32
9. 1. Analiza rezultata istraživanja po dobi učenika.....	33
9. 2. Analiza rezultata istraživanja po spolu učenika	34
9. 3. Broj najčešćih odstupanja od morfološke norme	35
9. 4. Razlozi odstupanja od morfološke norme	38
10. UČENJE I POUČAVANJE MORFOLOŠKE NORME	40
10. 1. Normativni uzorci	41
10. 1. 1. Zamjena vokativa vlastitog imena nominativom	42
10. 1. 2. Nenormativna tvorba komparativa pridjeva.....	43
10. 1. 3. Neprovođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik.....	45
11. ZAKLJUČAK	47
12. POPIS LITERATURE	48
13. PRILOZI.....	51
14. SAŽETAK.....	54

1. UVOD

U procesu ovladavanja standardnojezičnom normom, pa tako i morfološkom, javljaju se brojne poteškoće. Dio poteškoća nastaje pod utjecajem učeničke imanentne gramatike jer se ona, više ili manje, razlikuje od normativne gramatike.

Odstupanja od morfološke norme proučavaju se već dugi niz godina. Rezultat su tih proučavanja popisi najčešćih odstupanja. No, proučavanja imaju i dalje smisla jer učeničke pogreške nisu predvidive, odnosno javljaju se nova odstupanja od norme.

Na ovaj sam rad bila potaknuta željom za učeničkim što boljim ovladavanjem standardnojezičnom normom, ali i potrebom da se u poučavanju normativne gramatike polazi od učeničkog primarnog jezičnog osjećaja. Učenički se zavičajni govor često zanemaruje u učenju i poučavanju normativne gramatike, što smatram velikim nedostatkom jer bi učenicima bilo lakše kada bi se u poučavanju polazilo od onoga što im je poznatije. Na izbor govornika kajkavskog područja kao ispitanika potaknuta sam i činjenicom da je govor tog područja i moj zavičajni govor te željom za njegovim, barem djelomičnim, istraživanjem.

Na početku rada dan je kratak pregled dosadašnjeg proučavanja kajkavskog narječja. U trećem se poglavlju objašnjava imanentna i normativna gramatika te u kakvom su one odnosu. Unutar normativne gramatike objašnjava se i značenje pojmova normativna morfologija i morfološka norma. Zatim su navedena načela kojih bi se u nastavi hrvatskog jezika trebalo pridržavati te su istaknuta ona koja su iznimno važna u nastavi hrvatskog jezika koja bi se temeljila na učeničkoj imanentnoj gramatici, odnosno učeničkom primarnom jezičnom osjećaju. U sljedećem se poglavlju određuje jezični osjećaj te razlika između primarnog i sekundarnog jezičnog osjećaja. Slijede popisi prije utvrđenih odstupanja od morfološke norme. Nakon teorijskog dijela slijedi dio rada u kojem je predstavljena metodologija istraživanja. Slijedi opis testa i morfologije područja koje se u radu istraživalo. Na kraju rada prikazani su rezultati istraživanja te oblikovani uzorci odstupanja od morfološke norme.

2. KRATAK PREGLED PROUČAVANJA KAJKAVSKOG NARJEČJA

U ovome su radu spomenuta prva i najvažnija djela o kajkavštini.¹ Proučavanjem kajkavskog narječja, njegovih dijalekata i govora, kao i književnosti, bavili su se mnogi znanstvenici. Mijo Lončarić u djelu *Kajkavsko narječje* (1996) razlikuje razdoblje neznanstvenog i znanstvenog proučavanja kajkavskog narječja tijekom proteklih stoljeća. Ističe da je kajkavštinu moguće prepoznati već u prvim zapisima iz 12. stoljeća (usp. Lončarić 1996: 1). Isti autor navodi da je prvo sintetsko djelo kajkavskog narječja nastalo već 1905. godine objavljivanjem djela *Kajkavsko narječje* autora A. M. Lukjanenka (usp. Lončarić 1996: 1). Značajno djelo za proučavanje kajkavskoga dijalektnog fenomena svakako je *Dekretum* Ivana Pergošića koje je prvo u potpunosti sačuvano kajkavsko tiskano djelo (usp. Lončarić 1996: 1).

Sedamnaesto je stoljeće razdoblje u kojem se već izričitije „raspravlja“ o kajkavštini (usp. Lončarić 1996: 1). U to vrijeme nastaju i prva leksikografska djela. Kajkavske su riječi u ovom razdoblju dio poliglotskog rječnika njemačkog leksikografa Megisera (usp. Lončarić 1996: 2). No, svakako na prvom mjestu valja spomenuti *Dikcionar* Jurja Habelića iz 1670. godine. U to vrijeme nastaje i *Gazofilacij* Ivana Belostenca, najopsežnije djelo kajkavske leksikografije, koje dovršava i izdaje Jeronim Orlović u 18. stoljeću. Kajkavskom su se leksikografijom, osim spomenutih proučavatelja, bavili i Pavao Ritter Vitezović, Adam Patačić i dr.

Prve gramatike na kajkavskom području nastaju u 18. stoljeću. Prvu takvu gramatiku sastavio je Johannes Christophorus de Jordan i ona nije samostalna gramatika, već je uključena u poredbenu gramatiku slavenskih jezika (uz češku, slovačku i latinsku) kao 'gramatica croatica' (usp. Lončarić 1996: 3). Prva kajkavska gramatika, koju je napisao Hrvat kajkavac, gramatika je Ivana Vitkovića iz 1779. godine (usp. Lončarić 1996: 3). Prema toj je gramatici svoju kajkavsku gramatiku izradio i Ignac Kristijanović (usp. Lončarić 1996: 3). Gramatike su u razdoblju predznanstvenog proučavanja kajkavskog narječja pisali i, osim spomenutih, Franz Kornig, Josip Đurkovečki i dr. (usp. Lončarić 1996: 3).

U ovom se razdoblju javlja i potreba za svrstavanjem kajkavskog narječja u jedan od jezika. Tada se javljaju različita mišljenja o podrijetlu kajkavskog jezika. Da su kajkavski i slovenski jedan jezik te kajkavci i Slovenci jedan narod ističe Dobrovsky kojeg se naziva i

¹ Opširniji pregled proučavanja kajkavštine vidi u: Lončarić (1990) i Lončarić (1996).

'ocem' slavenske filologije, a s njim se slaže i Jernej Kopitar. Mišljenje da su čakavština i štokavština jedan jezik, a Hrvati i Srbi jedan narod, iznosi Šafarik (usp. Lončarić 1996: 3–4).

Kopitar također prihvaća ovu tezu, no postavlja se pitanje pripadnosti kajkavskog jezika. Prema tome se ističe da su zapravo kajkavci Slovenci, a da su Hrvati samo čakavci (F. Miklošić). Takvom su se mišljenju priklonili i V. S. Karadžić, Đ. Daničić, M. Valjavec i M. Murko (usp. Lončarić 1996: 4). Pripadnici ilirskog pokreta, Ljudevit Gaj, Antun Mihanović i drugi, smatrali su kajkavsko narječje dijelom hrvatskog jezika.

Potkraj 19. stoljeća Milan Rešetar „pokušava odrediti granicu kajkavskih krajeva prije migracija izazvanih provalom Turaka“ (Turza-Bogdan 2009: 6). U tom se razdoblju dolazi do zaključka o pripadnosti kajkavskog narječja hrvatskom jeziku. A. M. Lukjanenko 1905. godine objavljuje *Kajkavsko narječje*, sintetski pregled kajkavštine. U to vrijeme počinje i skupljanje etnografske građe po kajkavskim selima, kao i kajkavske dijalektalne književnosti. Spomenuti Lukjanenkov rad Lončarić smatra i posljednjim radom prvog razdoblja proučavanja kajkavštine (usp. Lončarić 1996: 6).

Drugo razdoblje proučavanja kajkavštine, prema Lončariću, započinje radovima Belića, Fanceva i Rešetara (usp. Lončarić 1996: 6). Stjepan Ivšić dao je značajan doprinos proučavanju kajkavske akcentuacije te odredio njezinu zajedničku osnovicu. Posebno se ističe Ivšićev rad *Jezik Hrvata kajkavaca* (1936) na kojem se, prema Lončariću, zasniva znanstvena klasifikacija kajkavštine (usp. Turza-Bogdan 2009: 6). Nezaobilazno mjesto u proučavanju kajkavštine pripada i Daliboru Brozoviću koji je predložio noviju podjelu kajkavskog narječja na dijalekte (usp. Lončarić 1996: 10). Kajkavsko su narječje proučavali i Božidar Finka, Stjepko Težak, Antun Šojat, Pavle Ivić, Mate Hraste, Zvonimir Junković i drugi dijalektolozi.

Brozović navodi šest dijalekata kajkavskog narječja (zagorsko-međimurski, križevačko-podravski, turopoljsko-posavski, prigorski, donjosutlanski i goranski) (prema Lisac 1999: 247). Lončarić detaljnije dijeli kajkavsko narječje te ističe da ono ima petnaest dijalekata (plješivičkoprigorski, samoborski, gornjosutlanski, bednjansko-zagorski, varaždinsko-ludbreški, međimurski, podravski, sjevernomoslavački, glogovničko-bilogorski, gornjolonjski, donjolonjski, turopoljski, vukomeričko-pokupski, donjosutlanski, goranski) (usp. Lončarić: 1996). Govorno područje koje je istraživano u ovome radu pripada, prema Lončarićevoj podjeli, bednjansko-zagorskom dijalektu. Zlatarski govor, koji se u ovome radu istražuje, proučavao je i Kazimir Sviben.²

² Sviben, Kazimir (1974): Prilozi proučavanju zlatarskog govora. U: *Kajkavski zbornik. Izlaganja na znanstvenim skupovima o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1970–1974*. Ur.: Joža Skok, Miroslav

Značajan doprinos proučavanju kajkavske morfologije dali su W. J. March i M. Lončarić. Kao posebnosti kajkavske morfologije Lončarić navodi sljedeće: a) inovacije: gubitak dvojine, vokativa i nesloženih preteritalnih vremena, smanjenje broja tipova deklinacija, komparativni sufiks *-(e)š-*, jedan futur s *biti*; b) čuvanje starijih crta: supin, posebni oblici za dativ, lokativ i instrumental množine (usp. Lončarić 1996: 97).

Kajkavskom su se onomastikom bavili Petar Šimunović, Antun Šojat, Mijo Lončarić, Anđela Frančić i drugi (usp. Lončarić 1996: 13). *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, koji je osnovan 1948. godine, bavi se sustavnim proučavanjem kajkavskog narječja. Iako je *Institut* u više navrata mijenjao ime i ustroj (pod današnjim imenom djeluje od 1996. godine), uvijek je ostao pri temeljnoj zadaći – „skrbi o hrvatskom jeziku i očuvanju hrvatskog jezičnog identiteta“.³ *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje* radi na trinaestom svesku *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* i na *Digitalnoj obradbi hrvatske narječne građe*.

Šicel i Antun Šojat. Zlatar: Narodno sveučilište „Ivan Goran Kovačić“. Str. 125–178. i Sviben, Kazimir (1996): Osnovnoškolska razlikovna gramatika za učenike zlatarskoga kraja. U: Težak, Stjepko: *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Str. 431–440. Zagreb: Školska knjiga.

³ Podaci preuzeti s internetskih stranica *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (<http://ihjj.hr/page/institut/5/>).

3. IMANENTNA I NORMATIVNA GRAMATIKA

Budući da se u radu istražuju odstupanja od morfološke norme te utjecaj imanente⁴ gramatike u ovladavanju normativnom gramatikom, potrebno je istaknuti obilježja imanentne i normativne gramatike.

3. 1. Imanentna gramatika

Alerić (2006: 192) navodi da je „imanentna (je) gramatika nekoga organskoga idioma.“ Naziva se još i primarna, intuitivna, implicitna, unutarinja ili prirodna (usp. Alerić 2007: 11). Važno je istaknuti da imanentna gramatika, za razliku od normativne gramatike „ne označava jedinstvenu kategoriju“ (Alerić 2006: 192). Dakle, ne postoji jedinstvena imanentna gramatika, već postoji više imanentnih gramatika. Ta odlika imanentne gramatike proizlazi iz činjenice da je hrvatski jezik raščlanjen na tri velika narječja (štokavsko, čakavsko i kajkavsko) te na brojne dijalekte i govore čije se gramatike više ili manje razlikuju. Osim što ne predstavlja jedinstvenu kategoriju, „imanentna je gramatika također nestalna, promjenjiva – u promjenama se pojednostavljuje“ (Alerić 2006: 193). Isto tako, imanentna se gramatika „stječe spontano, tj. nesvjesno i u relativno kratkom razdoblju života“ (Alerić 2006: 193). Pojedinaac počinje s usvajanjem imanentne gramatike vrlo rano u životu. Ona je za pojedinca prvi jezični sustav kojim ovladava. No, važno je naglasiti da to nije svjesno učenje imanentne gramatike, već sasvim prirodno, nenametnuto. Imanentna se gramatika stječe u obiteljskom domu, druženjem s prijateljima i u ostalim situacijama u kojima dolazi do jezične komunikacije.

Važna odlika imanentne gramatike je i da ona „posreduje u prenošenju vrijednosti koje su poželjne, odnosno nepoželjne u sredini u kojoj se primarna jezična kompetencija većine pojedinaca oblikuje pod utjecajem iste ili gotovo iste imanentne gramatike“ (Alerić 2009b: 64). Isti autor ističe i da „imanentna gramatika u životu pojedinca također ima relativno trajan utjecaj (ono što se jednom nauči, posebno u djetinjstvu, teško se zaboravlja)“ (Alerić (2006: 193). To se može lako uočiti. Primjerice, ispitujući pojedince koji su niz godina bili izloženi utjecaju hrvatskoga standardnog jezika dolazi se do zaključka da oni i dalje mogu komunicirati na zavičajnom idiomu bez poteškoća. Isto tako mogu prepoznati pripada li neka jezična činjenica njihovoj imanentnoj gramatici ili ne pripada (usp. Alerić 2006: 193).

⁴ Imanentan je onaj „1. koji je sadržan u biti neke pojave, a ne potječe od nekog djelovanja izvana, koji proistječe iz same naravi koga ili čega; urođen, 2. koji je sadržan u nekoj pojavi, koji ne prelazi tu pojavu i ostaje njome ograničen“ (Alerić 2006: 431, isto i: *Hrvatski jezični portal*).

Alerić navodi što sve imanentna gramatika može sadržavati (usp. Alerić 2009b: 63, isto i: Alerić 2006: 193):

- dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekog organskog, zavičajnog idioma
- dio koji se podudara s jezičnim sustavom nekoga drugog, bližeg ili udaljenijeg organskog idioma, s kojim pojedinac češće dolazi u doticaj
- dio koji se podudara sa standardnim idiomom (koji odgovara standardnojezičnoj normi) što dovodi do isprepletanja imanentne i normativne gramatike
- dio koji predstavlja novotvorbu izvornoga govornika (ono što je odstupanje u odnosu na njegovu imanentnu gramatiku ili na idiom/idiome kojim/kojima je ovladao).

Imanentna gramatika kao primarna gramatika omogućuje stjecanje „primarne jezične kompetencije“ (Alerić 2006: 193). Isti autor ističe da imanentna gramatika omogućuje komunikaciju na zavičajnome idiomu, na relativno malome prostoru, primjerice u lokalnoj zajednici, i u vezi s relativno ograničenim područjem: obitelji, školom (usp. Alerić 2006: 193).

Imanentna i normativna gramatika utječu jedna na drugu. Ipak, može se zaključiti da normativna gramatika u većoj mjeri utječe na imanentnu gramatiku nego suprotno upravo zbog izlaganja pojedinaca standardnom jeziku prilikom obrazovanja i/ili drugih načina sudjelovanja u situacijama koje zahtijevaju upotrebu standardnog jezika. Primjerice, u imanentnih se gramatika mlađih govornika s područja koje je u ovom radu istraživano mogu uočiti oblici riječi koji u starijih govornika ne bi bili potvrđeni kao dio njihove imanentne gramatike, ali i suprotno, u čemu je vidljiva promjenjivost imanentne gramatike, ali i utjecaj normativne gramatike na imanentnu.

Kako se u ovome radu polazi od utjecaja imanentne gramatike u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom, važno je istaknuti da se imanentna gramatika nikako ne bi smjela zanemarivati u učenju/poučavanju jezika (usp. Alerić 2006: 194). Štoviše, prilikom učenja jezika trebalo bi polaziti od učeničke imanentne gramatike jer „pojedinac znatno pomaže mogućnost povezivanja novoga znanja sa starim, tj. prije stečenim iskustvom“ (prema Alerić 2006: 198). Važnost primjene imanentne gramatike u ovladavanju normativnom gramatikom ističe i Blažeka koji upozorava da je „jedan (je) od najvećih propusta suvremenih metodologija učenja jezika zanemarivanje učenikova poznavanja zavičajnoga idioma“ (Blažeka 2003: 108). Imanentna je gramatika za pojedinca koji ovladava normativnom gramatikom tzv. staro znanje (već usvojeno znanje) koje mu olakšava stjecanje tzv. novoga znanja, u ovome slučaju normativne gramatike. Dakle, pojedinac će lakše ovladati novim znanjem ako se oslanja na ono što mu je već poznato; na svoju imanentnu gramatiku, odnosno

prvi jezični sustav. Na taj će način moći više pozornosti posvetiti onome što mu je zaista novo, nepoznato, odnosno onome s čime se susreće prvi put i čime tek treba ovladati. Zbog toga je važno da pojedinac uoči u čemu se razlikuje njegovo već stečeno znanje od onoga znanja koje tek treba usvojiti. Važnost imanentne gramatike u ovladavanju normativnom gramatikom ističe se i u načelima zavičajnosti i zornosti.⁵

Nadalje, potrebno je naglasiti da imanentna gramatika ne daje svim pojedincima jednake polazne osnove za ovladavanje normativnom gramatikom, kao što i pojedinci čija se imanentna gramatika u velikoj mjeri podudara s organskom osnovicom standardnog idioma ne moraju nužno biti u prednosti u ovladavanju normativnom gramatikom (usp. Alerić 2006: 195). Naime, upravo je tim pojedincima ponekad teško prihvatiti činjenicu da razlike između njihove imanentne gramatike i normativne gramatike uistinu postoje (usp. Alerić 2006: 195).

S druge strane, javlja se mišljenje da idiomi koji nisu poslužili kao osnovica hrvatskome standardnom idiomu otežavaju ovladavanje normativnom gramatikom. Primjer takva idioma je kajkavski govor u kojem su razlike u odnosu na hrvatski standardni idiom brojne.⁶ No, kako ističe Hranjec „kajkavski govor ne otežava, nego naprotiv, omogućuje učenje književnog jezika“ (prema Alerić 2006: 196). Iz navedenog se može uočiti naglašavanje važnosti imanentne gramatike u ovladavanju normativnom gramatikom.

Alerić ipak zaključuje da će više uspjeha u ovladavanju normativnom gramatikom, zbog manjih razlika između njegove imanentne i normativne gramatike, imati pojedinac čiji se zavičajni idiom manje razlikuje od standardnoga idioma, zatim onaj koji je:

- svjesniji postojanja standardnoga idioma i razlika između normativne i imanentne gramatike
- i sam u svojoj obitelji bio izloženiji standardnom idiomu
- stvorio pozitivan odnos prema standardnom idiomu
- pokazao dugotrajnije i uspješnije zanimanje za učenje standardnoga idioma (usp. Alerić 2006: 196).

Alerić na kraju zaključuje da pojedinac, zahvaljujući primarnoj jezičnoj kompetenciji, zna konkretan organski idiom i može se njime uspješno služiti te čini odstupanja od toga idioma (koja su rezultat oblika koji su u njemu prisutni ili pod utjecajem drugih idioma), ali se ta

⁵ O načelima u nastavi hrvatskoga jezika vidi u: Težak (1996: 93–110).

⁶ Često se može čuti kako je kajkavcima teško usvajati standardnojezičnu normu jer se njihov idiom uvelike razlikuje od standardnoga idioma, no smatram da to svakako ne može biti opravdanje kao ni demotivirajuća činjenica, već je potrebno u usvajanju standardnojezične norme polaziti od onoga što svaki pojedinac posjeduje, tzv. starog znanja i iskoristiti ga u najvećoj mogućoj mjeri.

odstupanja uočavaju teže nego odstupanja od standardnog idioma i ne sankcioniraju se (usp. Alerić 2009b: 64).

3. 2. Normativna gramatika

Alerić (2006: 194, isto i: 2009b: 65) definira normativnu gramatiku kao „gramatiku standardnoga, neorganskoga idioma“. Za razliku od imanentne gramatike, normativna gramatika označava „više-manje jedinstvenu kategoriju jer u društvima uglavnom postoji jedan standardni idiom i jedna normativna gramatika“ (Alerić 2006: 194). Normativna je gramatika stalna, statička, odnosno promjenjiva u najmanjoj mogućoj mjeri (usp. Alerić 2009b: 65). Obilježje standardnog jezika je normiranost, što znači standardni jezik mora imati normativni rječnik, pravopisni priručnik i rječnik, ortoepski priručnik i rječnik, funkcionalne jezične savjetnike i normativnu gramatiku (usp. Alerić 2009b: 23).

Normativna gramatika, kako navodi Alerić, „posreduje i u prenošenju vrijednosti koje su poželjne ili nepoželjne u široj sredini, društvu u cjelini“ (Alerić 2006: 194).

Na ovladavanje normativnom gramatikom pojedinca je potrebno potaknuti. To znači da se ovladavanje normativnom gramatikom odvija svjesno (usp. Alerić 2006: 194, isto i Alerić 2009b: 65). Dakle, potrebna je svjesna volja pojedinca za ovladavanjem normativnom gramatikom, kao i standardnim jezikom u cjelini.⁷ U odnosu na imanentnu gramatiku, ovladavanje normativnom gramatikom traje duže i nije trajno kao ovladavanje imanentnom gramatikom, odnosno veća je vjerojatnost zaboravljivosti.

Normativna gramatika naziva se i sekundarnom, drugom gramatikom upravo zbog toga što se njome ovladava kao drugim jezičnim sustavom. Nadalje, normativna gramatika omogućuje stjecanje „druge jezične kompetencije“ (Alerić 2009b: 65). Upravo stjecanje druge jezične kompetencije omogućuje pojedincu da, za razliku od primarne jezične kompetencije, komunicira na širem području i u vezi s puno većim brojem tema (usp. Alerić 2009b: 65).

Kao što je već istaknuto, imanentna i normativna gramatika utječu jedna na drugu, no ipak je utjecaj normativne gramatike na imanentne gramatike organskih idioma snažniji (usp. Alerić 2009b: 66). Poznato je da ovladavanje normativnom gramatikom nije nimalo lako. Ponekad upravo zbog toga učenici negoduju pri pomisli na normativnu gramatiku i jezik

⁷ Osim volje pojedinca, za uspješno ovladavanje normativnom gramatikom potreban je i pozitivan stav prema standardnome jeziku. Istraživanja pokazuju da najuspješnije ovladavamo sadržajima prema kojima imamo pozitivan stav, najsporije ovladavamo onim sadržajima prema kojima nemamo jasnog stava, a osrednjim uspjehom ovladavamo onim činjenicama prema kojima imamo suprotan stav (usp. prema Alerić, Gazdić-Alerić 2009: 6).

uopće. Zbog toga je važna neprestana motivacija učenika na rad i polaganje od onoga što je učenicima već poznato (od njihove imanentne gramatike).

Alerić zaključuje da pojedinac, zahvaljujući sekundarnoj jezičnoj kompetenciji, zna konkretan standardni idiom i može se njime uspješno služiti te čini odstupanja u skladu s oblicima koji su u njemu već prisutni ili pod utjecajem drugih idioma, ali se ta odstupanja uočavaju i sankcioniraju, ovisno o funkcionalnome stilu koji upotrebljava (usp. Alerić 2009b: 66–67).

3. 2. 1. Normativna morfologija i morfološka norma

Normativna morfologija i morfološka norma povezane su. Normativna morfologija „određuje i propisuje što će, od onoga što je prisutno u jednome ili u više jezičnih sustava koji standardnomu idiomu služe kao osnovica, u morfološkoj normi standardnoga idioma biti stilski neutralno i neobilježeno, odnosno normativno“ (Alerić 2009b: 12). Osim toga, normativna morfologija proučava morfološku normu, utvrđuje, prati i proučava one dijelove morfološke norme u kojima se javlja najveći broj odstupanja i one dijelove koji se više ili manje mijenjaju (usp. Alerić 2009b: 12). Zadatak je normativne morfologije da ta odstupanja prihvati kao normativna ili ih odbaci kao nenormativna.

Alerić (2009b: 13) naglašava da „normativna morfologija (morfologija u užem smislu) podrazumijeva sinkronijski i dijakronijski opis i proučavanje morfološke norme standardnoga idioma, zatim opis i proučavanje ostvarivanja morfološke norme, kao i predviđanje i usmjeravanje njezina razvoja“.

Da bi se morfološka norma mogla opisati, potrebno je navesti inherentna i redundantna obilježja svake morfološke činjenice, ali i sva odstupanja od morfološke norme (usp. Alerić 2009b: 13). Neka je odstupanja od morfološke norme lako uočiti jer se javljaju češće u govorenoj i pisanoj komunikaciji većeg broja ljudi, ali je brojna odstupanja još uvijek teško uočiti. Iscrpan popis morfoloških odstupanja, kao i opis morfološke norme, mogli bi pomoći nastavnicima u tumačenju, prepoznavanju i ispravljanju učeničkih pogrešaka, a učenicima u njezinu ovladavanju (usp. Alerić 2009b: 14).

4. NAČELA U NASTAVI HRVATSKOG JEZIKA

Težak navodi i objašnjava nastavna načela hrvatskoga jezika kojih bi se u nastavi trebalo pridržavati (usp. Težak 1996: 93–110). To su sljedeća nastavna načela: načelo opće naobrazbe i stručne usmjerenosti, znanstvenosti, odgojnosti, stvaralaštva, književnog jezika, zavičajnosti, međuovisnosti nastavnih područja, razlikovanja i povezivanja jezičnih razina, obavijesne i estetske funkcionalnosti, teksta, sadržajne, tekstovne i stilske raznolikosti, sadržajne kompetencije, prosudbe, demokratičnosti, sustavnosti i nesustavnosti, ekonomičnosti i selektivnosti, indukcije i dedukcije, primjerenosti i akceleracije, analize i sinteze, zornosti, zanimljivosti. Alerić spomenutim načelima dodaje još i načelo jezične sposobnosti, čestotnosti i svrhovitosti.⁸

Za ovaj je rad potrebno istaknuti važnost sljedećih nastavnih načela: načela odgojnosti, zavičajnosti i zornosti.

Načelo odgojnosti podrazumijeva stjecanje ljubavi prema vlastitome jeziku kao i poštivanje tuđih jezika, ali i narječja i idioma (usp. Težak 1996: 95). U skladu s tim načelom učenik stječe osjećaj tolerancije prema drugim jezicima kao i narječjima vlastitog. Kako ističe Kapović (2006: 375), „hrvatska je jezikoslovna scena (poglavito kroatističko-standardološka) još preduboko uronjena u zastarjele 19-stoljetne poglede na jezik“. U skladu s tim, „standard se smatra svetinjom, a stav je prema dijalektima (iako uglavnom između redaka) omalovažavajuć“ (Kapović 2006: 375). Sve širom upotrebom standardnoga jezika razvija se mišljenje da je standardni jezik vrjedniji od dijalekata na koje se gleda kao na nešto zastarjelo i suvišno. Upravo načelo odgojnosti nalaže da se takav odnos između standarda i dijalekata mora promijeniti. Nastava hrvatskoga jezika mora u učeniku razvijati svijest o ljepoti svakoga narječja i njegovoj ulozi u leksičkom bogatstvu hrvatskoga jezika.

Za provođenje načela odgojnosti u nastavi velika je važnost samoga nastavnika, ali i učenika u razredu. Težak (1996: 96) ističe kako se tako shvaćena odgojnost ostvaruje:

- a) „osobnim stavom i ponašanjem nastavnika
- b) izborom tekstova, lingvodidaktičkih predložaka, iz kojih nenametljivo struje odgojno pozitivni utjecaji na mladu osobu (čovjekoljublje, domoljublje, prijateljstvo, snošljivost, solidarnost, marljivost, istinoljubivost, odgovornost itd.)
- c) izborom načina, metoda i metodičkih postupaka koji pozitivno angažiraju učenike na emocionalnom i intelektualnom planu

⁸ O spomenutim načelima u nastavi hrvatskog jezika vidi u: Alerić (2009b: 78–79).

- d) povezivanjem nastave hrvatskoga jezika s kulturnim domašajima Hrvatske, Europe i drugih zemalja.“

Dakle, može se zaključiti da nastavnik svojim postupcima uvelike utječe na stjecanje pozitivnih stavova učenika prema tuđim jezicima, narječjima, idiomima. Nastavnik bi u nastavi gramatike trebao uvoditi što više raznovrsnih lingvometodičkih predložaka na kojima bi učenici zapažali razlike između njihovih zavičajnih govora i standardnoga jezika i na taj način usvajali zakonitosti standardnoga jezika, ali istovremeno i vrline snošljivosti, tolerancije, poštivanja i uvažavanja svih jezika, narječja, dijalekata i idioma. Često se u školama može čuti nastavnikovo ispravljanje učenika u situacijama kada učenik kaže nešto na svom zavičajnom govoru. Nastavnik obično učenicima tada govori neka lijepo govore jer su u školi, što upućuje na pogrešan zaključak da je učenikov zavičajni idiom ružan. Osim toga, za vrijeme provođenja istraživanja potrebnog za ovaj rad zamijećeni su komentari učenika poput: *Ovdje ima puno kajkavskog, a to nije dobro.*, ili *Da, tako je kod nas, tako bi mi rekli, ali to nije dobro/točno.* Smatram da je nastavnikova uloga u takvim situacijama iznimno važna u zauzimanju ueničkog stava o zavičajnome idiomu. Od učenika se, naravno, očekuje da u školi upotrebljava standardni idiom, no potrebno je biti oprezan kada učenik kaže nešto na zavičajnom idiomu kako on ne bi dobio dojam da je zavičajni idiom ružan ili suvišan.

Načelo zavičajnosti zahtijeva da se u nastavi gramatike polazi od učeničke imanentne gramatike. Kako ističe Težak (1996: 97), „imanentnu gramatiku metodičari pa i jezikoslovci, običavaju zvati jezičnim ili gramatičkim osjećajem“. Alerić pak ističe razliku između pojma jezični osjećaj i pojma imanentna gramatika. Pojam jezični osjećaj ima šire značenje od pojma imanentna gramatika jer podrazumijeva cjelovitu sposobnost procjene usklađenosti svih obilježja nekoga jezičnog sustava, a ne samo sposobnost procjene usklađenosti gramatičkih obilježja jednog jezičnog sustava s nekim drugim (usp. Alerić 2007: 12). Dakle, jezični se osjećaj ne odnosi samo na područje gramatike već i na ostala područja jezika kao što su primjerice pravopis i pravogovor, a imanentna gramatika, kao što sam pojam govori, podrazumijeva područje gramatike.

Načelo zornosti zahtijeva da „nastava hrvatskoga jezika mora biti zorna“ (Težak 1996: 108). Isti autor ističe važnu razliku između načela zornosti kako se često ono često tumači i kako bi ga zapravo trebalo tumačiti (usp. Težak 1996: 108). U skladu s tim, nastavnici često pojam zornosti svode na vidljivost pa izvode nastavu uz pomoć konkretnih predmeta, slika, crteža i sl. No, da bi nastava bila zorna, u procesu stjecanja znanja treba se oslanjati na učeničku imanentnu gramatiku, odnosno na učenikov primarni jezični osjećaj (usp. Težak

1996: 108). Već Mamuzić dovodi načelo zornosti (koje naziva načelom očiglednosti) u vezu s imanentnom gramatikom i ističe da „možemo postaviti sasvim pouzdano ovu didaktičko-lingvističku jednačinu: načelo očiglednosti = načelo jezičkog osećanja“ (prema Težak 1996: 109).

Budući da se u spomenutim načelima izrazito naglašava važnost polaznja od učeničkog jezičnog osjećaja u poučavanju normativne gramatike, potrebno je pobliže odrediti pojam jezični osjećaj te uvidjeti u kakvoj je on vezi s pojmom imanentna gramatika.

5. JEZIČNI OSJEĆAJ

Težak (1996: 97) određuje jezični ili gramatički osjećaj kao „neposrednu (intuitivnu) svijest, koja je točna i koja prethodi (u fazi kodiranja) ili koja slijedi (u fazi dekodiranja) organizacijsko-sekvencijalni smjer jezične poruke“. Dakle, pojedinac koji posjeduje jezični osjećaj za neki jezik jasno će osjetiti u kojem smjeru mora ići govorni lanac, bez obzira na to proizvodi li ga sam ili prima od nekoga drugoga (usp. Težak 1996: 97–98). Jezični bi se osjećaj prema tome mogao shvatiti kao naviknutost na neki jezični sustav i pouzdaniji je što je bolja ovladanost nekim jezičnim sustavom. Drugim riječima, ako je pojedinac bolje ovladao nekim jezičnim sustavom, imat će i razvijeniji jezični osjećaj upravo za taj jezični sustav. Rosandić i Silić (1979: 9) određuju jezični osjećaj kao kategoriju koja se manifestira kao „spontano reagiranje na jezične pojave, kao subjektivna procjena jezičnih očitovanja“. Isti autor navodi da istraživanja pokazuju da se jezični osjećaj snažno manifestira od druge do pete godine (usp. Rosandić, Silić 1979: 9). Alerić razlikuje primarni i sekundarni jezični osjećaj (usp. Alerić 2007). Primarni je jezični osjećaj onaj koji pojedinac prvi stječe, odnosno s kojim se prvim susreće. Ostvarivanje primarnog jezičnog osjećaja, kao i primarne jezične kompetencije, omogućuje imanentna gramatika (usp. Alerić 2007: 13). Sekundarni jezični osjećaj je onaj koji pojedinac tek treba steći. Ostvarivanje sekundarnog jezičnog osjećaja i sekundarne jezične kompetencije omogućuje normativna gramatika (usp. Alerić 2007: 13). Budući da svaki pojedinac najprije ovladava zavičajnim idiomom, a tek onda standardnim jezikom, na što ga treba potaknuti, sekundarni se jezični osjećaj ne stječe prije primarnog. Upravo zbog toga standardni idiom ne omogućuje stjecanje prvog ili primarnog jezičnog osjećaja, već drugog ili sekundarnog jezičnog osjećaja. Alerić (2009a: 106) ističe kako se „primarni i sekundarni jezični osjećaj u određenoj mjeri podudaraju, odnosno da je za razvoj sekundarnog jezičnog osjećaja bitno i u kojoj se mjeri imanentna gramatika podudara s normativnom gramatikom“.

Alerić ističe još nekoliko važnih razlika između primarnog i sekundarnog jezičnog osjećaja:

1. primarni se jezični osjećaj oslanja na jezični sustav nekog organskog idioma, a sekundarni se jezični osjećaj najčešće oslanja na jezični sustav standardnog idioma
2. primarni jezični osjećaj nije jedinstven. Primarni je jezični osjećaj svakog pojedinca povezan s njegovom imanentnom gramatikom pa je primarnih jezičnih osjećaja onoliko koliko i organskih idioma. Sekundarni je jezični osjećaj jedinstven jer nastaje kao posljedica ovladavanja jedinstvenom normativnom gramatikom standardnog idioma

3. primarni je jezični osjećaj relativan, subjektivan jer se temelji na jezičnom sustavu organskog idioma, a sekundarni je jezični osjećaj apsolutan, objektivan, jer se temelji na jezičnom sustavu standardnog idioma
4. sekundarni se jezični osjećaj samo djelomično podudara s primarnim jezičnim osjećajem
5. sekundarni jezični osjećaj dolazi u dodir s primarnim jezičnim osjećajem i s njim se isprepleće (usp. Alerić 2007: 14).

6. Odstupanja od morfološke norme

Morfologija podrazumijeva dio gramatike koji proučava oblike riječi. Prema tome se morfologija određuje kao „nauk o oblicima“ (Težak 1996: 280). U hrvatskom se standardnom jeziku može govoriti o morfologiji u užem smislu značenja te riječi i morfologiji u širem smislu značenja te riječi. Težak (1996: 280) ističe da se „u morfologiju (se) osim *konjugacije i deklinacije*, dakle gramatičkih morfema uvrštava i *tvorba riječi*, tj. nauk o leksičkim morfemima“. Osim toga, morfologiju nije lako odvojiti od pojedinih drugih disciplina koje proučavaju jezik, osobito od fonologije ili sintakse. Vezu nastave morfologije s drugim disciplinama (npr. fonetikom, sintaksom, semantikom) ističu i Rosandić i Silić (usp. Rosandić, Silić 1979: 5–7).

Anić (2006: 882) određuje normu kao „pravilo, propis, obrazac, kriterij prema kojem se određuje kako bi nešto trebalo biti“. Isti jezikoslovac lingvistički određuje normu kao „ukupnost leksičkih, gramatičkih i pravopisnih propisa za pravilno služenje jezikom“, pa prema tome postoji pravopisna norma, gramatička norma, jezična norma (Anić 2006: 882).

Alerić definira odstupanja od norme kao „one činjenice koje mogu postojati u nekome organskom idiomu, ali kao normativne nisu prihvaćene u standardni jezik“ Alerić (2009b: 13). Dakle, neke jezične činjenice, koje su prihvaćene kao dio gramatike nekoga organskog idioma, zapravo predstavljaju odstupanja u odnosu na standardnojezičnu normu. Odstupanja od standardnojezične norme nastaju nepoštivanjem te norme. Odstupanja se javljaju i u pisanoj i u govorenoj komunikaciji onih pojedinaca koji su njome nedovoljno ovladali.

Alerić i Prskalo navode najčešće razloge odstupanja od morfološke norme. Odstupanja se „najčešće (se) javljaju zbog razlika između imanentne gramatike ili jezičnog sustava kojim je pojedinac prvim ovladao i zahvaljujući kojem je stekao prvu komunikacijsku i jezičnu kompetenciju i normativne gramatike ili jezičnog sustava koji će pojedincu omogućiti stjecanje druge komunikacijske i jezične kompetencije“, zatim zbog „promjene norme do koje je došlo zbog gipke postojanosti standardnog jezika, a koju pojedinac još nije upoznao“ (Alerić, Prskalo 2012: 121). Prema tome, može se pretpostaviti da su odstupanja u odnosu na morfološku normu zastupljenija u onih govornika čija se imanentna gramatika više razlikuje u odnosu na normativnu gramatiku. No, važno je istaknuti da činjenica da su razlike između imanentne gramatike i normativne gramatike veće ne mora značiti da je govornicima tih organskih idioma teže usvajati jezičnu normu. Važno je u poučavanju normativne gramatike polaziti od učeničke imanentne gramatike i što više uočavati postojeće razlike između imanentne i normativne gramatike te na njima spoznavati i usvajati nove jezične činjenice.

Odstupanja od morfološke norme predmet su istraživanja dugi niz godina. Na temelju istraživanja odstupanja od morfološke norme nastajali su i njihovi popisi. No, i daljnja proučavanja odstupanja od morfološke norme su vrijedna i potrebna zbog toga što ona „ne bi trebala biti uvijek ni jednako učestala, ni trajna, ni predvidiva“ (Alerić 2009b: 16). Dakle, postoje morfološka odstupanja koja su češća i ponavljaju se u javnoj govorenoj i pisanoj komunikaciji, ali se javljaju i nova, nepredvidiva odstupanja.

Alerić navodi popise najčešćih odstupanja od morfološke norme koje su sastavili Travinić (1957), Sović (1967) i Trubarac (1979).⁹

U ovome će se radu navesti dva popisa morfoloških odstupanja prema kojima je i sastavljen test za potrebe ovoga rada. Težak navodi odstupanja od morfološke norme kojima bi u nastavi hrvatskoga jezika odnosno nastavi morfologije trebalo pridavati više pozornosti te navodi primjere odstupanja (Težak 1996: 282–283). U djelu *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1* navodi sljedeća odstupanja od morfološke norme:

- a) dugu i kratku množinu
- b) sibilizaciju u nominativu i vokativu množine imenica muškog roda te u lokativu i dativu jednine imenica ženskoga roda
- c) akuzativ za živo i neživo imenica muškoga roda, ali i u zamjenicama i pridjevima koji se slažu s tim padežima, a to vrijedi i za njihovo slaganje s akuzativom imenica srednjega roda (pismo *koje* si mi poslao – a ne *kojeg*)
- d) genitiv množine imenica *e* vrste s višesuglasničkim osnovnim završetkom (*naranača*, *naranča* i *naranči*)
- e) vokativne nastavke u jednini imenica muškoga i ženskoga roda, posebice u vlastitih imena
- f) instrumental imenica *i* vrste (*-i*, *-ju*, *-u*)
- g) alomorfe u pridjevnoj i zamjeničkoj deklinaciji
- h) izgovor genitiva množine u pridjevnoj deklinaciji (gubljenje jedrenika *h* u izgovoru *-ih*)
- i) prezentske nastavke, osobito u 3. l. množine (*ideju*, *idedu*, *tuču*, *peču*), a u jadranskom pojasu i 1. lice jednine zbog zamjene *m > n* (*kopan*, *nosin*)
- j) pisanje i izgovor futura prvoga, neuporaba tog oblika u rečenicama gdje dolazi futur drugi
- k) zamjene glagolske vrste (*letjeti* – *letiti*, *vidjeti* – *viditi*, *preporučivati* – *preporučati*)
- l) sklonidbu brojeva dva, tri i četiri
- m) nepostojano *e* (*Belec* – *Belca*, *Čakovec* – *Čakovca*)
- n) kondicional (*bi* umjesto *bih*, *bismo*, *biste*) (usp. Težak 1996: 282–283).

⁹ O popisima odstupanja navedenih autora vidi u: Alerić (2009b: 16–17).

Težak ističe i važnost povezivanja morfologije s fonologijom, ali i sa sintaksom, pa navodi najčešća odstupanja takve vrste:

- a) instrumental za oznaku društva, načina i sredstva
- b) određeni i neodređeni oblik pridjeva u rečenici
- c) genitiv posvojni i pridjev posvojni
- d) upotrebu glagolskih priloga s obzirom na odnos prema subjektu
- e) imperfekt i aorist u nebeletrističkim tekstovima
- f) upotrebu prijedloga (*od* s posvojnim genitivom, *kroz* s akuzativom za vrijeme i sredstvo, *po* mjesto *o*, *kod* mjesto *k*, *radi* mjesto *zbog*, *glede* mj. *zbog*, *radi*, *prema*, itd.) (usp. Težak 1996: 283).

Rosandić dijeli odstupanja od norme na jezične i nejezične pogreške (usp. Rosandić 2002: 97–98). Pod jezičnim pogreškama podrazumijeva gramatičke (morfološke, sintaktičke i tvorbene), leksičke, stilističke i pravopisne, a nejezičnim pogreškama smatra sadržajne, logičke, kompozicijske i interpretacijske pogreške (usp. Rosandić 2002: 97–98).

Najčešće morfološke pogreške prema Rosandiću su:

- a) nenormativna upotrebu prijedloga (npr. *usprkos toga*, *unatoč toga*, *kroz razgovor*)
- b) nenormativna upotrebu vremena i načina (osobito kondicionala – prvo i drugo lice jednine: *ja bi*, te prvo i drugo lice množine: *mi bi*, *vi bi*, drugo lice jednine imperativa: *pi* (*pij*), aorista, imperfekta i futura
- c) nenormativna upotreba padeža (osobito instrumentala sredstva, vokativa te genitiva množine u deklinaciji pridjeva i zamjenica)
- d) nenormativna upotreba komparativa (*visočiji*, *višji*, *gorji*, *dobriji*)
- e) nenormativna upotreba glagolskog aspekta (*pregledavati* umjesto *pregledati*)
- f) nenormativna upotreba kategorije određenosti i neodređenosti – određeni pridjev kao imenski predikat (*on je marljivi*, neodređeni pridjev u nazivlju: *brz vlak*)
- g) sročnost ili kongruencija – *nekoliko ljudi su došli*, *dvoje su pisali*, *trojica su radili*, *pet učenika nisu bili na izletu* (usp. Rosandić 2002: 98).

7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

7. 1. Ciljevi i problem istraživanja

Ciljevi ovoga istraživanja su:

- odrediti najčešća morfološka odstupanja učenika kajkavskog narječja
- utvrditi oslanjaju li se učenici na svoj primarni jezični osjećaj (imanentnu gramatiku)
- istražiti metode poučavanja standardnojezične morfološke norme u kojima bi se učenička imanentna gramatika najsvrhovitije iskoristila.

Problem istraživanja bio je ispitati područja u kojima učenici čine najveći broj odstupanja te utvrditi oslanjaju li se učenici na svoju imanentnu gramatiku u ovladavanju normativnom morfologijom.

7. 2. Hipoteze istraživanja

H1 Broj odstupanja obrnuto je razmjeran stupnju obrazovanja učenika.

H2 Učenice će pokazati veći stupanj ovladanosti morfološkom normom od učenika.

Prva je hipoteza postavljena zbog toga što se pretpostavlja da učenici, što je viši stupanj obrazovanja, bolje ovladavaju morfološkom normom zbog dugotrajnijeg usvajanja morfološke norme. Druga je hipoteza postavljena zbog toga što istraživanja pokazuju da „dječaci postižu više rezultate na standardiziranim ispitivanjima iz područja matematike, dok djevojčice postižu bolje obrazovne rezultate u ispitivanjima čitanja i jezika“ (prema Jokić, Ristić Dedić 2010: 347). Također, PISA 2006 istraživanje potvrdilo je da „u čitalačkoj pismenosti u svih 57 zemalja koje sudjeluju u ispitivanju, djevojčice postižu statistički značajno bolje rezultate (prema Jokić, Ristić Dedić 2010: 348). Prema Jokić i Ristić Dedić (2010: 348) „istraživanja također ukazuju da su spolne razlike na početku školovanja manje, ali da se prolaskom kroz obrazovni sustav povećava prednost dječaka u odnosu na djevojčice u matematičkoj pismenosti, te djevojčica u odnosu na dječake u čitalačkoj pismenosti“.

7. 3. Postupci i metode u istraživanju

Testiranje je provedeno u četirima osnovnim školama s područja Krapinsko-zagorske županije. To su: *Osnovna škola Ante Kovačića Zlatar* u Zlataru, *Osnovna škola Belec* u Belcu, *Osnovna škola Vladimir Nazor Budinščina* u Budinščini i *Područna škola Hrašćina*. Škole administrativno pripadaju Općini Budinščina, Općini Hrašćina i Gradu Zlataru.

Test je namijenjen učenicima sedmih i osmih razreda navedenih osnovnih škola. Ti ispitanici zadovoljavaju uvjete koje navode Alerić i Prskalo, a koji moraju biti zadovoljeni kako bi se uopće mogla određivati odstupanja od morfološke norme jer nije svaka razlika u odnosu na normu nužno i odstupanje (usp. Alerić, Prskalo 2012: 121). Dakle, da bismo neku razliku mogli smatrati odstupanjem u odnosu na normu potrebno je:

1. da situacija u kojoj se komunicira zahtijeva komunikaciju na standardnom jeziku (npr. javna pisana ili govorena komunikacija)
2. da autor tekst nastoji oblikovati na standardnom jeziku tj. da svjesno nastoji komunicirati u skladu sa standardnojezičnom normom
3. da autor posjeduje barem minimalnu standardnojezičnu kompetenciju (usp. Alerić, Prskalo 2012: 121).

Učenici sedmih i osmih razreda (ispitanici) posjeduju u određenoj mjeri standardnojezičnu kompetenciju jer im je omogućuje nastava hrvatskog jezika, naglašeno im je da moraju prepoznati rečenicu u kojoj se ne javlja pogreška u odnosu na morfološku normu (učenicima je objašnjeno značenje pojma morfološkija) te su se nalazili u situaciji koja zahtijeva komunikaciju na standardnom jeziku.

Test je bio isti za sve ispitanike. Testiranje je bilo nenajavljeno i anonimno. Učenici su na početku testiranja bili upućeni u način rješavanja zadataka te upoznati s ciljem testiranja.

Testiranje je provedeno od 22. studenoga do 6. prosinca 2013. godine. U njemu su sudjelovala 193 učenika. Riječ je o 14 učenika sedmog i 14 učenika osmog razreda *Osnovne škole Belec*, 49 učenika sedmih i 42 učenika osmih razreda *Osnovne škole Ante Kovačića Zlatar*, 26 učenika sedmih i 23 učenika osmog razreda *Osnovne škole Vladimir Nazor Budinščina* te 14 učenika sedmog i 11 učenika osmog razreda *Osnovne škole Vladimir Nazor Budinščina*, *Područne škole Hrašćina*. Osim učenika sedmih i osmih razreda, ispitana su i trojica odraslih ispitanika koji su potvrdili ili opovrgnuli jezične činjenice koje su se ispitivale i kod učenika. Ispitanici su bili: Stanko Hunjek (r. 1968. g.) iz Budinščine, Zdenko Posarić (r. 1971. g.) iz Zlatara i Ivan Domitran (r. 1973. g.) iz Belca. Navedeni su ispitanici izabrani zbog toga što su oni rođeni upravo na području čiji se govor istraživao i na tom području i žive. Zbog toga poznaju gramatiku ispitivanog područja te su mogli odrediti koje jezične činjenice, ispitivane u testu, pripadaju njihovoj immanentnoj gramatici, a koje ne pripadaju.

8. OPIS TESTA I MORFOLOGIJE ISTRAŽIVANOG PODRUČJA

Da bi se utvrdila najčešća odstupanja od morfološke norme učenika sedmih i osmih razreda osnovnih škola kajkavskoga govornog područja, sastavljen je nestandardizirani objektivni oblik testa koji se temelji na većinom prije utvrđenim odstupanjima od morfološke norme. U test su, osim unaprijed utvrđenih odstupanja od morfološke norme, uklopljene i posebnosti koje se odnose na kajkavsku morfologiju kako bi se utvrdilo oslanjaju li se učenici na svoju imanentnu, prvu ili primarnu gramatiku, odnosno primarni jezični osjećaj.

Test se sastojao od devetnaest¹⁰ zadataka. Svaki je zadatak činilo pet rečenica među kojima su učenici trebali prepoznati onu u kojoj nema odstupanja u odnosu na morfološku normu. U daljnjem su tekstu opisani zadaci iz testa. U bilješkama su navedene određene fonološke promjene karakteristične za kajkavsko narječje, i to samo u onim oblicima riječi koji su se u zadacima ispitivali. U opisima većine zadataka navođene su rečenice iz testa kako bi se uočio kontekst u kojem se određeni oblik riječi javlja, a ispitanici su potvrdili određeni oblik riječi kao dio njihove imanentne gramatike ili ga odbacili.

U prvome su zadatku učenici trebali prepoznati pravilnu upotrebu veznika *pošto* i *budući da*. *Pošto* je vremenski veznik, a *budući da* uzročni. Barić i sur. (1995: 281) navode *pošto* kao zamjenički prilog u službi vezne riječi i takve riječi u službi povezivanja naziva „nepravim veznicima“. U prvome su zadatku četiri rečenice u kojima je veznik *pošto* upotrijebljen kao uzročni veznik i jedna rečenica u kojoj je upotrijebljen kao vremenski veznik. Učenici su trebali prepoznati rečenicu u kojoj je veznik *pošto* pravilno upotrijebljen, dakle upotrijebljen kao vremenski veznik. Ispitanici su potvrdili da oni u svome zavičajnom govoru ne bi upotrijebili veznik *pošto* ni veznik *budući da*. Dakle, ti veznici nisu dio njihove imanentne gramatike. U rečenicama iz prvoga zadatka ispitanici bi upotrijebili sintagmu *sad kad* na mjestu *pošto* (*Pošto smo se najeli, mogli bismo popiti kavu*). U ostalim bi rečenicama ispitanici upotrijebili neki od uobičajenih uzročnih veznika.

Drugi se zadatak odnosio na upotrebu određenog i neodređenog vida pridjeva. Poznato je da u hrvatskome standardnom jeziku razlikujemo određeni i neodređeni vid opisnih pridjeva. Važno je istaknuti da upotreba vidova nije postupno razgraničena, što znači da se ponekad može u istim situacijama upotrijebiti ili jedan ili drugi vid pridjeva, no postoje slučajevi kada se upotrebljava ili samo određeni vid ili samo neodređeni (usp. Barić i sur.

¹⁰ Test se sastojao od ukupno dvadeset zadataka, no utvrđeno je da su u jednom zadatku (18.), koji je ispitivao sročnost, postojale dvije rečenice u kojima nije bilo odstupanja od morfološke norme pa je taj zadatak u analizi rezultata izbačen, a sročnost nije ispitivana.

1995: 179). Kada su opisni pridjevi dio predikata ili u službi predikatnog proširka, kao i uz imenicu u atributivnom skupu, javljaju se samo u neodređenom obliku. Samo određeni oblik pridjeva javlja se kada je uz imenicu pokazna zamjenica, kada je opisni pridjev dio vlastitog imena te dio naziva (usp. Barić i sur. 1995: 179). U skladu s tim, rečenice iz testa u standardnome bi jeziku glasile ovako: *Auto je skup.*, *Petar Veliki bio je ruski car.*, *Nakon što se jednom opekao, postao je osjetljiv.*, *Prije nego je otišao iz domovine, bio je pošten.*, *On je novinar oštra jezika.* U posljednoj rečenici pridjev može biti i u određenom vidu i u tom bi slučaju glasio *oštrog*. Lončarić (1996: 104) za kajkavsko narječje ističe da „znatan dio govora čuva razliku između određenog i neodređenog vida pridjeva (...)“ no i da je „u većem dijelu kajkavštine došlo (je) do narušavanja posebne službe određenoga i neodređenoga vida pridjeva, osobito u atributivnoj službi“. Razlika između vidova bolje se čuva u predikativnoj službi dok pri neutralizaciji prevladava određeni vid pridjeva (usp. Lončarić 1996: 104). Ispitivanjem je utvrđeno da u govoru istraživanog područja dolazi do nedosljednosti. Potvrđeno je da se u određenom vidu pridjev javlja kada je dio predikata, npr. *Auto je skupi*¹¹. No, u nekim primjerima u kajkavskome narječju pridjev može biti i u određenom i u neodređenom vidu, npr. *Nakon što se jednom opekao postao je osjetljiv.*, ali *Prije nego je otišao iz domovine, bio je pošten/pošteni*. Kada je dio vlastitog imena i u kajkavskome jeziku dolazi određeni vid pridjeva, no i podrazumijeva se da se ne zadire u vlastito ime. Potvrđeno je i da bi u kajkavskome narječju posljednja rečenica glasila: *On je novinar oštrog*¹² jezika. Ovaj je oblik rezultat toga što u kajkavskome narječju prevladava „jedinствена deklinacija po kojoj se dekliniraju i određeni i neodređeni pridjevi, osim u N jd.“ Lončarić (1996: 104). Valja spomenuti da su se u nekim govorima zadržale pojedine specifičnosti, ali je „upravo stara sklonidba pridjevskih zamjenica pobijedila, osim u jd. ž. r.“ (Lončarić 1996: 104).

Trećim se zadatkom ispitivao oblik aorista pomoćnog glagola *biti* u tvorbi kondicionala prvog. Kondicional prvi tvori se od nenaglašenog oblika aorista pomoćnoga glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog. Nenaglašeni oblik aorista pomoćnoga glagola *biti* u hrvatskome standardnom jeziku glasi: *bih, bi, bi, bismo, biste, bi* ili rjeđe *bjuh, bje, bje, bjesmo, bjeste, bješe* (usp. Barić i sur. 1995: 271). U kajkavskome narječju postoje oba kondicionala: prvi ili sadašnji i drugi ili prošli pri čemu valjda naglasiti da je kondicional drugi rjeđi. Kondicional se prvi u kajkavskom narječju, kao što je i na istraživanome području potvrđeno tvori od oblika *bi* i glagolskog pridjeva radnog. Lončarić (1996: 112) ističe kako je

¹¹ *skoupi*

¹² *uoštruga*

„oblik *bi* (je) petrificirani nenaglašeni lik aorista glagola *biti* za 2. i 3. l. jd., koji je jednak za sva lica, npr. *delal(-a/i) bi*“. Odstupanje od morfološke norme vidljivo je u proširivanju drugog i trećeg lica jednine te trećeg lica množine aoristnog oblika pomoćnog glagola *biti* na sva ostala lica u jednini i množini. Ovo se odstupanje smatra „jednim od najčešćih odstupanja od morfološke norme“ (Alerić 2009b: 101). U testu su ponuđene četiri rečenice koje predstavljaju odstupanja od morfološke norme. U jednoj je rečenici oblik aorista pomoćnog glagola *biti* upotrijebljen u pravilnom obliku i to za drugo lice jednine (*Ti bi se mogao ljepše ponašati.*). Na istraživanome je području potvrđeno da se kondicional prvi za sva lica jednine i množine tvori od oblika *bi* i pridjeva radnog glagola koji se spreže. Prema tome bi oblici aorista pomoćnog glagola *biti* u rečenicama ponuđenim u drugome zadatku glasili: *Mi bi večeras išli u kino., Učinila bi sve da mogu to promijeniti., Ti bi se mogao ljepše ponašati., On bi mogao nešto raditi., Vi bi to trebali najbolje znati.*¹³

U četvrtom se zadatku ispitivao oblik akuzativa za što neživo. U standardnome je jeziku akuzativ, kada označava što živo, jednak genitivu, a kada označava što neživo, jednak nominativu. Na brojna odstupanja na ovom području upozorava već i Jonke te ističe da se ta razlika često zanemaruje te da se javljaju pogreške primitivnog tipa¹⁴ (usp. 1964: 126–127). U znatnom broju kajkavskih govora u imenica muškoga roda na suglasnik karakterističan je sinkretizam akuzativa i genitiva jednine i u imenicama koje znače što neživo (usp. Lončarić 1996: 100). Lončarić ističe da toga sinkretizma nema u govorima u kojima se u imenica za neživo čuva starije stanje; npr. u krajnjim zapadnim zagorskim govorima (Krapina, Pregrada) (usp. Lončarić 1996: 100). Na istraživanome je području potvrđeno da sinkretizam akuzativ = genitiv postoji, ali nije apsolutan. To znači da akuzativ i genitiv nisu nužno u svim situacijama izjednačeni. Primijenimo li to na rečenice ponuđene u četvrtom zadatku, oblici u akuzativu glasili bi kao što su navedeni u sljedećim rečenicama: *To je mobitel koji/kojega*¹⁵ *mi je tata poklonio., Izgubio je stari novčanik., Kupio je novi*¹⁶ *auto., Povratak Filipa Latinovca je roman koji/kojeg*¹⁷ *je napisao Miroslav Krleža., Ne zaboravi ponijeti laptop.* U navedenim se primjerima mogu uočiti nedosljednosti. Isto tako, prilikom ispitivanja izvornih govornika

¹³ Glagolski pridjev radni u kajkavskom narječju završava sufikslnim morfemom *l* na koji dolazi morfem za rod i broj (usp. Lončarić 1996: 112).

¹⁴ Jonke takve pogreške naziva primitivnim jer smatra da su one osnovne, ali je ipak potrebno na njih upozoriti jer se često javljaju i vrijeđaju jezično osjećanje dobrih poznavalaca jezika (usp. Jonke 1964: 126–127.).

¹⁵ *kojuga*

¹⁶ *nuovi*

¹⁷ Vidi 15.

istraživanoga područja utvrđeno je da bi, npr. rečenica *Kupio je nov Audi* u njihovu govoru glasila *Kupio je novoga*¹⁸ *Audija* u čemu je sinkretizam akuzativ = genitiv očit.

Petim se zadatkom ispitivala upotreba prijedloga *s/sa* uz instrumental. Poznato je da u hrvatskome standardnom jeziku prijedlog *s/sa* stoji uz instrumental kada se njime izriče društvo i način dok instrumental bez prijedloga označava sredstvo (usp. Alerić 2009: 110). Jonke već 1964. godine upozorava na odstupanja u upotrebi prijedloga *s/sa* s instrumentalom te da su neki narodni govori proširili upotrebu tog prijedloga i na izricanje sredstva (usp. Jonke 1964: 136–137.) U kajkavskom je narječju karakteristična upotreba instrumentala s prijedlogom i onda kada se označava sredstvo. Ta je činjenica potvrđena i na području koje se u ovome radu istraživalo. U petom su zadatku ponuđene četiri rečenice u kojima je upotrijebljen prijedlog *s* uz instrumental i jedna u kojoj nije. Ispitanici ovog područja potvrdili su da bi uz instrumental koji označava sredstvo koristili prijedloge *s/z/ž* (npr. *ž njim*). U skladu s tim, ispitanici bi u ponuđenim rečenicama upotrijebili prijedlog uz instrumental sredstva: *Ispite znanja pišemo s olovkom.*, *Idem u kino s Lukom.*, *Obrisao je stol s krpom.*, *Zadatke je izračunao s džepnim računalom.* Dakako, sufiksi imenica u instrumentalu razlikovali bi se u odnosu na morfološku normu. Dakle, može se zaključiti da u zavičajnom govoru ispitanih govornika ne postoji instrumental bez prijedloga, dok prijedlog *s* uz instrumental stoji i u situacijama u kojima instrumental označava društvo, ali i sredstvo i način.

Šesti zadatak ispitivao je upotrebu mjesnih priloga *gdje*, *kamo* i *kuda*. Važno je istaknuti razliku između spomenutih priloga: *gdje* označava mjesto, *kamo* smjer, a *kuda* pravac. U javnoj se pisanoj i govorenoj komunikaciji često mogu uočiti odstupanja od pravilne upotrebe ovih priloga. Za mjesni je govor istraživanoga područja karakteristično da se u njemu razlikuju značenja mjesnih priloga, a ispitanice su osobe to i potvrdile. Zbog toga bi rečenice koje su predložene kao odstupanja od norme u spomenutom zadatku (na istraživanome području i u standardnome jeziku) glasile: *Kamo*¹⁹ *si stavio karte za kino?*, *Kamo si bacila omot od čokolade?*, *Kamo si krenuo?*, *Kamo ti ideš?*, *Neka ide kamo ona želi.* Dakle, važno je istaknuti da se ova jezična činjenica na istraživanome području ne razlikuje od morfološke norme.

Sedmim se zadatkom ispitivao oblik glagolskog pridjeva radnog u trećem licu jednine. U rečenicama su ponuđeni oblici glagola *željeti*, *voljeti*, *htjeti* i *smjeti*. Oblik glagolskog pridjeva radnog u trećem licu jednine na ispitivanom se području razlikuje u odnosu na

¹⁸ *nuovuga*

¹⁹ *kam*

standardnojezičnu normu. U standardnom bi jeziku glagolski pridjevi radni zadanih glagola u trećem licu jednine glasili: *želio, volio, htio* i *smio*, dakle imali bi promijenjen nastavak u infinitivnoj osnovi (npr. željeti – želio). Ispitanici su potvrdili da u njihovoj imanentnoj gramatici postoje razlike u odnosu na morfološku normu. Navedeni bi glagoli u trećem licu jednine prezenta glasili: *željel/štel, voljel, smel* što znači da završno *-e* u infinitivnoj osnovi ne bi bilo promijenjeno, a glagolski bi pridjev, što je karakteristika kajkavskog narječja, imao sufiksalni morfem *-l*.

Osmim se zadatkom ispitivao vokativ vlastitih imena. Poznato je da su nominativ i vokativ nezavisni padeži te da oba služe imenovanju. Razlikuju se po tome što vokativ služi izravnom obraćanju. Učenicima su ponuđene četiri rečenice u koje su umetnuti oblici vlastitih imena u nominativu, iako se jasno vidi da je riječ o obraćanju jednoj osobi (npr. *Ivan, molim te da dođeš danas k meni.*). Kajkavsko je narječje specifično po nestajanju vokativa kao posebnog padeža. U službi vokativa pojavljuje se nominativ. Kako navodi Lončarić (1996: 98) u „nekim govorima postoji vokativ kao posebna kategorija, iako poseban oblik ima samo jedna kategorija imenica – ženski hipokoristici na *-a* (npr. N Bara, V Baro–Bilogora, Turopolje)“. Osim toga, susreću se ostaci vokativa kao *Bože* (uz *Bok//Bog*) i *Isuse* u većini govora. Na području istraživanom u ovome radu utvrđeno je da se u službi vokativa vlastitih imena javlja nominativ pa se može očekivati velik broj odstupanja u ovome zadatku (npr. *Stjepan, rekao sam ti da mi ne smetaš., Marijan, ti si moj najbolji prijatelj., Gospodine Pavić, danas je Vaš veliki dan.*). Blažeka također ističe ovu posebnost kajkavskog narječja te navodi da se ona prenosi i u standardni jezik (usp. Blažeka 2003: 117). Isti autor navodi da se nikad neće čuti *Profesore Hranjče!, Profesore Težače!, već Profesore Hranjec!, Profesore Težak!* (usp. Blažeka 2003: 117).

Deveti zadatak ispitivao je tvorbu komparativa pridjeva. U standardnom se jeziku komparativ tvori nastavcima *-i* (ili *-lji*), *-iji*, *-ši* (usp. Barić i sur. 1995: 182–183 i Silić, Pranjković 2007: 138–139) u kajkavskome je narječju „sufiks *-eš-* (*-ieš-...*), rjeđe *-ejš-* i *-ej-* (Gorski kotar) prevladao kao opći u nekom govoru“ (Lončarić 1996: 105). Na istraživanom području potvrđena je prevladanost nastavaka *-eš-* i *-ieš-*. Prema tome, na ovome su području sasvim uobičajeni komparativi poput onih u sljedećim rečenicama: *Moj brat je star(i)eši od mene., Ivan ima noveši mobilni nego ja., Njegova prijateljica je vekša od njega., On je glasneši od mene.* Prethodno su navedene rečenice koje su bile ponuđene u spomenutom zadatku kao odstupanja od morfološke norme, no utvrđeno je da bi oblik komparativa u rečenici *Nikolinin brat je ljubazniji nego što sam mislila* na istraživanome području glasilo *ljubazneši*.

Desetim se zadatkom ispitivalo provođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik. Sibilizacija se definira kao „zamjenjivanje mekonepčanih suglasnika sibilantima u DL jd. ž. r., u NDLI mn. m. r., u 2. jd. imp. i u nesvršenih glagola“ (Barić i sur. 1995: 84). U kajkavskome je narječju došlo do gubljenja rezultata II. palatalizacije odnosno sibilizacije u L jd., N, L i I mn. (usp. Lončarić 1996: 100). Isto je i potvrđeno na ispitivanome području. Sva su trojica ispitanika potvrdila nesibilizirane oblike imenica muškoga roda na suglasnik u nominativu množine. Blažeka također govori o neprovođenju sibilizacije te ističe da u kajkavskome narječju u skladu s tim postoji samo kratka množina te se ne osjeća nikakva stilska obilježnost kao u standardnome jeziku (usp. Blažeka 2003: 116). Prema tome bi imenice u nominativu množine iz desetog zadatka u govoru istraživanoga područja glasile kao što su navedene u sljedećim rečenicama: *Zimi vlaki kasne skoro svaki dan., Vuki²⁰ su opasne životinje., Da biste postali junaki, morate biti hrabri., Potoki²¹ su manji od rijeka.* Oblik imenice u nominativu množine koji je ponuđen kao usklađen s morfološkom normom, u kajkavskome bi narječju također drugačije glasio; sibilizacija ne bi bila provedena: *Pauki su životinje koje ljudi najviše vole.*

Jedanaesti zadatak ispitivao je deklinaciju brojeva *dva, tri* i *četiri* i brojevne imenice.²² U području deklinacije brojeva i upotrebe brojevnih imenica javljaju se brojna odstupanja i u govornika koji se ne služe kajkavskim narječjem. Jonke kao razlog odstupanja navodi činjenicu da su u starijem stanju jezika brojevi bili pretežno imenice pa su se zbog toga i deklinirali (usp. Jonke 1964: 122–124). Ispitanici su potvrdili da se brojevi *dva, tri, i četiri* ne dekliniraju što je različito u odnosu na standardnojezičnu normu. U govoru područja koje je istraživano ne postoje brojevne imenice tipa *dvojica, trojica* itd. koje bi označavale imenicu koja znači muški spol, npr. *dvojica muškaraca*, već bi ta sintagma glasila *dva muškarca*. Od brojevnih imenica postoje oblici *dvoje, troje, četvero* itd., npr. *Njezina sestra ima dvoje djece*. Prema tome, oblici brojeva i brojevnih imenica u rečenicama iz navedenog zadatka na ispitivanome bi području glasili kao što su navedeni u sljedećim rečenicama: *Razgovarao sam s njima o svoje dvije sestre., Danas nema četiri učenice., Došla su samo dva muškarca., Karte su nam pregledala tri konduktera., Pričao sam im priču o tri lovca.*

Dvanaestim se zadatkom ispitivala pravilna upotreba futura. Futurom prvim izražava se buduće vrijeme. Tvori se od nesvršenog prezenta pomoćnog glagola *htjeti* i infinitiva

²⁰ *vouki*

²¹ *putoki*

²² Brojevne su imenice primjerice obojica, dvojica, trojica, dvoje, troje, četvero itd.

glagola. Oblici prezenta pomoćnog glagola *htjeti* mogu biti nenaglašeni i naglašeni (usp. Silić, Pranjković 2007: 91). Futurom drugim izražava se predbuduće vrijeme. Futur drugi tvori se od svršenog prezenta pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog glagola koji se spreže. Posebnost je kajkavskoga narječja „jedan futur s *biti*“ (Lončarić 1996: 97). Futur se u kajkavskom narječju tvori od svršenog prezenta glagola *biti* i pridjeva radnog glagola koji se spreže, npr. *došel bum/bom* (usp. Lončarić 1996: 109). Futur se (u kajkavskom narječju) može tvoriti i sljedećim oblikom glagola *biti*: *boudem*, npr. *boudem videl*. Na istraživanome je području potvrđena ista situacija. Ispitanici su se složili u tvorbi futura. Upravo zbog činjenice da u kajkavskome narječju postoji jedan futur, javljaju se i brojna odstupanja od morfološke norme jer futur prvi, kakav je u standardnom jeziku, u kajkavskom narječju ne postoji. U skladu s tim potvrđena su četiri oblika futura (različita od morfološke norme) koja su navedena u rečenicama u tome zadatku: *Budem²³ te nazvala kada dođem kući.*, *Javila ti se budem²⁴ za tjedan dana.*, *On bude uspio²⁵ u životu.*, *Rekao je da te bude odveo²⁶ u kino, ali se predomislio*. Rečenica koju je trebalo prepoznati kao onu u skladu sa standardnojezičnom normom je: *Sigurno ćeš dobiti odličnu ocjenu* koja bi na ispitivanom području glasila *Sigurno buš dobio²⁷ odličnu ocjenu*.

Trinaestim se zadatkom ispitivala upotreba prijedloga uz dativ. Radilo se o prijedlozima *unatoč*, *usprkos* i *nasuprot*. Upravo su ovi prijedlozi izabrani zbog toga što se u njihovoj upotrebi javljaju brojne pogreške, što je i prije utvrđeno. Za istraživano je područje potvrđeno da se prijedlozi *unatoč* i *usprkos* ne koriste, osim u javnoj komunikaciji (što samim time podrazumijeva komunikaciju na standardnome jeziku), što znači da ti prijedlozi nisu dio imanentne gramatike govornika područja koje se istraživalo. Prijedlog *nasuprot* uobičajen je za govor istraživanog područja, no karakteristično je da se on redovito koristi uz genitiv, a ne dativ, odnosno da nakon njega dolazi neka imenska riječ u genitivu. Sintagma *nasuprot mene*, koja je u zadatku bila ponuđena, u govoru istraživanog područja bila bi sasvim uobičajena, dok je ona u standardnojezičnoj normi primjer odstupanja. Na mjestu prijedloga *usprkos* na istraživanome se području često upotrebljava prijedlog *ftruc* (u inat, namjerno). Umjesto prijedloga *unatoč* u kajkavskome se narječju može naći prijedlog *iak* (iako), ali i *makar*.

Četnaestim se zadatkom ispitivao oblik prezenta u trećem licu množine. Present je glagolski oblik kojim se izražava radnja u sadašnjosti. Tvori se od prezentske osnove i

²³ *bum/boum/boudem*

²⁴ Vidi 23.

²⁵ *bu/bou/boude uspel*

²⁶ *bu/bou/boude odvel*

²⁷ *dobil*

nastavaka za prezent. Lončarić ističe da je u znatnom broju kajkavskih govora poopćen navezak *-jo/ju* ili rjeđe *do/du* (usp. Lončarić 1996: 110). U rečenicama su ponuđeni oblici glagola *ići, peći, dolaziti, pjevati* i *piti*. Na ispitivanom su području potvrđeni sljedeći oblici navedenih glagola u trećem licu množine: *idu/ideju, pečeju, dolaziju, popijevaju* i *pijeju*. Glagol *peći* u govoru ispitivanog područja proteže palataliziranu osnovu na 3. lice množine, dok glagol *pjevati* dobiva prefiks *po-*.

Petnaesti se zadatak odnosio na sklonidbu imenica *mati* i *kći* i to u nominativu i akuzativu jednine. Spomenute imenice pripadaju imenicama ženskog roda te završavaju nultim morfemom. Završno *i* osnova *mati-* i *kći-* stoji u alternaciji s *er* u kosim padežima (usp. Silić, Pranjković 2007: 112). Imenica *kći* sklanja se jednako kao i ostale imenice ženskoga roda koje završavaju istim morfemom (nultim), npr. *kost, milost, radost*. Imenica *mati* sklanja se u jednini djelomično, a u množini potpuno po tipu imenica ženskoga roda koje završavaju morfemom *-a* (usp. Silić, Pranjković 2007: 112). U kajkavskome narječju imenica *mati* pripada imenicama *ę*-vrste, dok imenica *kći* pripada *i*-vrsti (usp. Lončarić 1996: 103). Specifičnost je kajkavskoga narječja ta što spomenute imenice mogu u nominativu jednine imati oblik akuzativa jednine (*mater* i *kćer*). Ispitanici istraživanog područja potvrdili su da imenica *kći* ima u nominativu jednine oblik akuzativa jednine (*kćer*), odnosno da dolazi do sinkretizma akuzativa i nominativa, no s imenicom *mati* to je rjeđi slučaj. Kao razlog tome ispitanici su navodili da je ružno za majku reći *mater*, ali i prisjećali se da postoji psovka s tim oblikom pa zasigurno ima i ta činjenica utjecaj na takvo razmišljanje ispitanika. Ispitanici su potvrdili da suprotna situacija (da bi imenice *mati* i *kći* u akuzativu jednine poprimile oblik nominativa jednine) ne postoji. Oblici imenica *mati* i *kći* u rečenicama bi iz petnaestog zadatka na istraživanome području glasile kao što su navedeni u sljedećim rečenicama: *Sretan je kad vidi svoju kćer.*, *Moja mati je jako stroga.*, *Njegova kćer ima 28 godina.*, *Dao bih sve da mogu vidjeti svoju mater.*, *Dao bi sve da može vidjeti svoju kćer*. Na kraju je još važno spomenuti da bi često oblik *mater* u akuzativu bio zamijenjen oblikom *mamu*: *Dao bih sve da mogu vidjeti svoju mamu* (razlog je prethodno naveden).

Šesnaestim se zadatkom ispitivao dativ množine imenica ženskog roda koje u nominativu jednine završavaju na *-a*. U rečenicama su upotrijebljene imenice *e*-vrste (*kazna, prijateljica, susjeda, cura* i *učiteljica*). Završni morfem tih imenica u dativu množine je *-ama* (standardnojezična norma). U kajkavskome je narječju nastavak za dativ množine uglavnom *-am* (usp. Lončarić 1996: 103). Ispitanici su potvrdili da u njihovim imanentnim gramatikama u dativu množine spomenutih imenica dolazi nastavak *-am* (ili *-om*), odnosno da se izgubilo završno *-a* u dativu množine takvih imenica. Prema tome bi oblici u dativu množine zadani u

šesnaestom zadatku glasili kao u sljedećim rečenicama: *Unatoč kazna/om nije prestao brzo voziti.*, *Svaku večer odlazi k svojim prijateljica/om.*, *Najviše voli odlaziti k svojim susjedam.*, *Recite nešto svojim curam* (imenica *cura* bila bi zamijenjena imenicom *puca*). Imenica u dativu množine koja je ponuđena kao ona u skladu s morfološkom normom (*Ispričajte se svojim učiteljicama*) u kajkavskom bi narječju glasila *Ispričajte se svojim učiteljica/om*.

Sedamnaestim se zadatkom ispitivao glagolski pridjev radni uz ličnu zamjenicu *Vi*. Ova lična zamjenica upotrebljava se kada se obraćamo nepoznatnom, manje bliskom ili starijem čovjeku (usp. Barić i sur. 1995: 204). U tom slučaju lična zamjenica *Vi* znači jedninu i u pismu se piše velikim slovom. Iako se u nekih govornika može uočiti odstupanje od norme u smislu da se uz ovu zamjenicu upotrebljava glagolski pridjev radni u jednini, u kajkavskome narječju nije tako, u čemu su se ispitanici područja koje se istraživalo složili. Prema tome, oblici glagolskog pridjeva radnog u ponuđenim rečenicama u ovome zadatku na ispitivanom području glase jednako kao i u standardnojezičnoj normi. Budući da su u spomenutom zadatku bile ponuđene četiri rečenice u kojima je upotrijebljen glagolski pridjev radni uz ličnu zamjenicu *Vi* kao odstupanje od standardnojezične norme, a taj oblik nije potvrđen na ispitivanome području, potvrđen je samo jedan oblik (i to onaj koji je usklađen s morfološkom normom): *Najbolje bi bilo kada biste Vi to napravili*. Oblici glagolskog pridjeva radnog uz ličnu zamjenicu *Vi* u ostalim rečenicama glasili bi jednako kao u standardnojezičnoj normi: *Sjećam se kad ste Vi bili rekli da ćete se vratiti prije večeri.*, *On je slutio da ste Vi to ukrali*²⁸, *Bilo bi mi drago kada biste Vi to pregledali.*, *Njegova najbolja prijateljica bili ste Vi*.

Devetnaestim su se zadatkom ispitivali oblici pokaznih zamjenica.²⁹ Oblici pokaznih zamjenica u standardnom jeziku glase: *ovaj, taj, onaj, ovakav, takav, onakav, ovolik, tolik, onolik*. U kajkavskome narječju pokazne zamjenice imaju većinom oblik *ov* (*of*), *te*, *on*, *ove*, *one* za 3. lice i *vene*, rjeđe *ovaj, taj, onaj* (usp. Lončarić 1996: 106-107).³⁰ Na ispitivanom je području situacija gotovo identična. U pokaznih su se zamjenica tipa *ovakav, takav, onakav* dogodile fonološke promjene pa njihovi oblici glase: *ovakev/f, takev/f, onakev/f*. Zamjenica *taj* glasi *te* ili *tev* (*tef*). Oblici zamjenica koji su navedeni u rečenicama ovog zadatka kao odstupanje u odnosu na morfološku normu potvrđeni su na području koje se istraživalo: *Želim baš ovakev*³¹ *auto za rođendan*, *Ov*³² *čovjek mi je pomogao u nevolji*, *Te*³³ *dan ću zauvijek*

²⁸ *fkrali*

²⁹ Pokazne zamjenice *ovakav, ovolik, takav, tolik, onakav, onolik* nazivaju se i pokaznim zamjeničkim pridjevima (usp. Barić i sur. 1995: 205).

³⁰ Na zapadnoj periferiji primjerice u Gorskom kotaru susreće se i *ta, tisti* (usp. Lončarić 1996: 107).

³¹ *ovakev/f*

pamtiti. Pokazna zamjenica *ovaj* (u rečenici *Ovaj auto mi se najviše sviđa.*) nije potvrđena kao dio imanentne gramatike istraživanog područja te bi ona glasila kao što je navedeno: *ov* (*of*).

Dvadesetim se zadatkom ispitivalo prvo lice jednine prezenta zadanih glagola *moći* i *htjeti*. U hrvatskome standardnom jeziku 1. lice jednine prezenta glagola *moći* glasi *možu*, a glagola *htjeti* glasi *hoću/ću*. Glagol *htjeti* u negaciji glasi *neću/ne ću*. Na ispitivanom je području potvrđeno da se ti glagoli u prvom licu jednine razlikuju u odnosu na morfološku normu. U nekim je glagolima moguć oblik koji je jednak obliku u standardnojezičnoj normi. Ispitanici su potvrdili sljedeće oblike navedenih glagola u prvom licu jednine koji su u rečenicama bili i navedeni, *morem/možem*, *hoćem*, *nećem*, ali uz promjenu glasa *ć* u glas koji je u kajkavskom narječju jedinstven za glasove *č* i *ć* jer se u kajkavskome narječju ne osjeća razlika između tih dvaju glasova.

³² *ov/f*

³³ Ili *tev/f*.

9. PRIKAZ REZULTATA ISTRAŽIVANJA

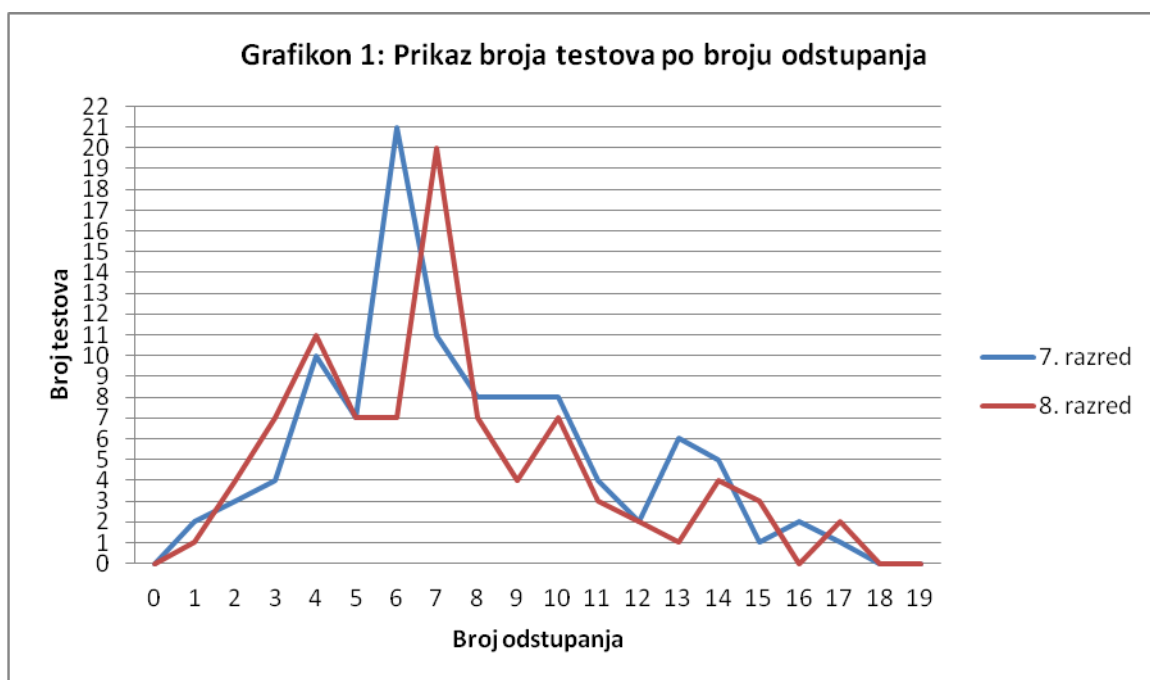
Analizom testova učenika sedmih razreda utvrđeno je da ne postoji nijedan test u kojem nema odstupanja od morfološke norme, odnosno da nijedan učenik nije točno riješio sve zadatke. U 2 testa nalazi se po jedno odstupanje, u 3 dva, u 4 tri, u 10 četiri, u 7 pet, u 21 šest, u 11 sedam, u 8 osam, u 8 devet, u 8 deset, u 4 jedanaest, u 2 dvanaest, u 6 trinaest, u 5 četrnaest, u 1 petnaest, u 2 šesnaest, u 1 sedamnaest. Nije bilo testova s po osamnaest i devetnaest odstupanja od morfološke norme.

Analizom testova učenika osmih razreda također je utvrđeno da ne postoji nijedan test u kojem nema odstupanja od morfološke norme, odnosno da nijedan učenik nije točno riješio sve zadatke. U 1 testu nalazi se jedno odstupanje, u 4 testa dva odstupanja, u 7 tri, u 11 četiri, u 7 pet, u 7 šest, u 20 sedam, u 7 osam, u 4 devet, u 7 deset, u 3 jedanaest, u 2 dvanaest, u 1 trinaest, u 4 četrnaest, u 3 petnaest, u 2 sedamnaest. Testova s po šesnaest, osamnaest i devetnaest odstupanja nije bilo.

Ukupan broj odstupanja koja su učenici ostvarili iznosi 1452 (794 odstupanja učenika sedmih razreda i 658 odstupanja učenika osmih razreda). Prosječan broj odstupanja po učeniku iznosi 7,52 odstupanja.

Tablica 1: Prikaz broja testova po broju odstupanja

Broj odstupanja od morfološke norme	Broj testova (7. razredi)	Broj testova (8. razredi)	Ukupan broj testova
0	0	0	0
1	2	1	3
2	3	4	7
3	4	7	11
4	10	11	21
5	7	7	14
6	21	7	28
7	11	20	31
8	8	7	15
9	8	4	12
10	8	7	15
11	4	3	7
12	2	2	4
13	6	1	7
14	5	4	9
15	1	3	4
16	2	0	2
17	1	2	3
18	0	0	0
19	0	0	0

9. 1. Analiza rezultata istraživanja po dobi učenika

U istraživanju je sudjelovalo 103 učenika sedmih razreda i 90 učenika osmih razreda. Ukupan broj odstupanja od morfološke norme učenika sedmih razreda iznosi 794, a osmih razreda 658.

Tablica 2: Prikaz rezultata istraživanja po dobi učenika

Razred	Broj odstupanja	Broj učenika	Prosječan broj odstupanja
7.	794	103	7,70
8.	658	90	7,31

Iz tablice se može iščitati da učenik sedmog razreda čini za 0,39 odstupanja više u odnosu na učenika osmog razreda. Odnosno, prosječan broj odstupanja učenika osmog razreda smanjuje se za 0,39 u odnosu na prosječan broj odstupanja učenika sedmog razreda. Razlika između prosječnog broja odstupanja učenika sedmih razreda i učenika osmih razreda potvrđuje prvu hipotezu (*Broj odstupanja obrnuto je razmjernan stupnju obrazovanja*), no potrebno je biti oprezan jer je razlika minimalna, što je rezultat toga što su učenici približno jednakog obrazovnog stupnja i godina. Alerić je uspoređivao školske zadaće učenika od 5. do

8. razreda i školske zadaće učenika od 1. do 4. razreda srednje škole i došao do zaključka da se broj odstupanja u srednjim školama smanjio za 0,57 (usp. 2009b: 43). Alerić navodi prosječan broj odstupanja u osnovnoškolskim školskim zadaćama koji iznosi 2,38 odstupanja po školskoj zadaći te prosječan broj odstupanja u srednjoškolskim školskim zadaćama koji iznosi 1,87 odstupanja po školskoj zadaći (usp. Alerić 2009b: 43). Može se uočiti razlika između prosječnog broja odstupanja dobivenih analizom školskih zadaća i onih koji su dobiveni testom u ovom radu, no, potrebno je istaknuti da učenici u školskoj zadaći mogu neke oblike, za koje nisu sigurni jesu li u skladu s normom, zamjenjivati drugim oblicima, dok u testovima to ne mogu, pa od tuda i proizlazi ta razlika.

9. 2. Analiza rezultata istraživanja po spolu učenika

U istraživanju je sudjelovao 51 učenik i 52 učenice sedmih razreda te 45 učenika i 45 učenica osmih razreda. Ukupan broj učenika iznosi 96, a učenica 97. Broj odstupanja učenica sedmih razreda iznosi 353, a učenica osmih razreda 292 što je ukupno 645 odstupanja. Broj odstupanja učenika sedmih razreda iznosi 441, a učenika osmih razreda 366 što je ukupno 807 odstupanja.

Tablica 3: Prikaz rezultata istraživanja po spolu učenika

Spol	Broj odstupanja	Broj učenika/učenica	Prosječan broj odstupanja
M	807	96	8,40
Ž	645	97	6,65

Iz tablice se može iščitati da prosječan broj odstupanja učenika iznosi 8,40, a učenica 6,65. Iz navedenih se podataka može zaključiti da učenice čine za 1,75 odstupanja manje u odnosu na učenike čime se potvrđuje druga hipoteza (*Učenice će pokazati veći stupanj ovladanosti morfološkom normom od učenika*).

9. 3. Broj najčešćih odstupanja od morfološke norme

U prvome zadatku, kojim se ispitala upotreba veznika *pošto* i *budući da*, utvrđeno je 65 odstupanja učenika sedmih razreda i 60 odstupanja učenika osmih razreda, što je ukupno 125 odstupanja. Može se zaključiti da je taj zadatak pogrešno riješilo 125 učenika ili 64,77%.

U drugom zadatku, u kojem su učenici trebali prepoznati pravilnu upotrebu određenog i neodređenog vida pridjeva, uočeno je 51 odstupanje učenika sedmih razreda i 33 odstupanja učenika osmih razreda, što je ukupno 84 odstupanja. Iz navedenog proizlazi da je taj zadatak pogrešno riješilo 84 učenika ili 43,52%.

U trećem zadatku, koji je ispitivao oblik aorista pomoćnog glagola *biti* u tvorbi kondicionala prvog, uočena su 64 odstupanja učenika sedmih razreda i 48 odstupanja učenika osmih razreda, što je ukupno 112 odstupanja ili 58,03%. Tako velik broj odstupanja može se objasniti činjenicom da se u mjesnim govorima ispitanih učenika oblik pomoćnog glagola *biti* u 2. i 3. licu jednine te 3. licu množine (*bi*) prenosi i na ostala lica u jednini i množini.

Četvrti zadatak ispitivao je akuzativ za što neživo. U tom su zadatku uočena 42 odstupanja učenika sedmih razreda i 44 odstupanja učenika osmih razreda što ukupno iznosi 86 odstupanja. To znači da je u ovome zadatku pogriješilo 44,56% učenika. Visok postotak netočnih odgovora u tom zadatku rezultat je čestog izjednačavanja akuzativa i genitiva za što neživo u mjesnim govorima ispitanih učenika.

Peti zadatak ispitivao je instrumental društva i sredstva. U tom zadatku velik broj učenika nije prepoznao rečenicu u kojoj nema odstupanja od morfološke norme. Broj odstupanja u tom zadatku je 46 za učenike sedmih razreda i 37 za učenike osmih razreda što je ukupno 83 odstupanja ili 43,00%. Tako visok postotak netočnih odgovora rezultat je činjenice da se u imanentnoj gramatici ispitivanih učenika prijedlog *s* upotrebljava i uz instrumental društva i uz instrumental sredstva.

Šesti zadatak ispitivao je upotrebu mjesnih priloga. U tome su zadatku učenici sedmih razreda načinili 47 odstupanja, a učenici osmih razreda 52 odstupanja, što znači da je taj zadatak pogrešno riješilo 99 učenika ili 51,30%.

Sedmi zadatak, kojim su se ispitali oblici glagolskog pridjeva radnog pogrešno je riješio 31 učenik sedmih razreda i 27 učenika osmih razreda. Ukupan zbroj odstupanja u tom

zadatku iznosi 58 što znači da je u ovome zadatku 58 učenika ili 30,05% načinilo odstupanje od morfološke norme.

Osmi zadatak ispitivao je oblik vlastitog imena u vokativu. Za kajkavsko narječje karakteristično je nepostojanje vokativa osim u ponekim izuzecima koji su navedeni u opisu tog zadatka. Zbog toga se očekuje velik broj odstupanja onih učenika koji se oslanjaju na svoju immanentnu gramatiku, odnosno svoj primarni jezični osjećaj. Istraživanje je pokazalo visok broj odstupanja u ovom zadatku; 54 odstupanja učenika sedmih razreda i 34 odstupanja učenika osmih razreda što je ukupno 88 odstupanja. To znači da je u tom zadatku pogriješilo 45,60% učenika.

U devetom su zadatku učenici trebali prepoznati oblik komparativa pridjeva koji je u skladu s morfološkom normom. Komparativ zadanih pridjeva u učeničkim se zavičajnim govorima razlikuje u odnosu na morfološku normu. U tom je zadatku uočeno 7 odstupanja učenika sedmih razreda i 8 odstupanja učenika osmih razreda što ukupno iznosi 15 odstupanja ili 7,77%.

Deseti je zadatak ispitivao provođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik. Poznato je da se u kajkavskom narječju ne provodi sibilizacija te da kratka množina nije stilski obilježena već uobičajena. U navedenom se zadatku uočava 24 odstupanja učenika sedmih razreda i 13 odstupanja učenika osmih razreda što znači da je 37 učenika ili 17,62% pogriješilo u tom zadatku.

Jedanaestim se zadatkom ispitivala deklinacija brojeva te brojevne imenice. Taj je zadatak učenicima činio poteškoće zbog toga što se u kajkavskom narječju brojevi ne dekliniraju, a od brojevne imenice tipa *dvojica*, *trojica* ne postoje. U tom su zadatku uočena brojna odstupanja; 85 odstupanja učenika sedmih razreda i 70 odstupanja učenika osmih razreda. Ukupan broj odstupanja iznosi 155 što znači da je taj zadatak pogrešno riješilo 155 učenika ili 80,31%.

Dvanaesti zadatak ispitivao je buduće vrijeme. Posebnost je kajkavskog narječja jedan futur, npr. *bum videl* i *boudem videl*. U navedenom zadatku broj odstupanja učenika sedmih razreda iznosi 22, a osmih razreda 14, što je ukupno 36 ili 18,65%.

Trinaestim su se zadatkom ispitivali prijedlozi *unatoč*, *usprkos* i *nasuprot* koji u standardnome jeziku dolaze uz dativ, no odstupanja nastaju prilikom slaganja ovih prijedloga s genitivom. Utvrđeno je da u govoru područja koje se ispitivalo ne postoje prijedlozi *unatoč* i

usprkos, a *nasuprot* se redovito koristi s genitivom te se stoga očekivao velik broj odstupanja u ovome zadatku, što je i potvrđeno. Broj odstupanja učenika sedmih razreda iznosi 85, a učenika osmih razreda 66 što je ukupno 151 odstupanje. Iz podataka se može zaključiti da je 78,24% učenika napravilo odstupanje u upotrebi navedenih prijedloga.

Za četrnaesti se zadatak, koji je ispitivao oblik prezenta u trećem licu množine, može reći da nije učenicima uzrokovao veće poteškoće. Broj odstupanja učenika sedmih razreda iznosi 15, a učenika osmih razreda 14, što je ukupno 29 pogrešnih odgovora. To znači da je ovaj zadatak pogrešno riješilo 15,03% učenika.

Petnaesti zadatak, kojim se ispitivao oblik imenica *mati* i *kći* u nominativu i akuzativu jednine, pogrešno je riješilo 66 učenika sedmih razreda i 61 učenik osmih razreda. Iz navedenih se podataka uočava da je u ovome zadatku odstupanje načinilo 127 učenika ili 65,80%.

Šesnaesti zadatak ispitivao je sklonidbu imenica *e*-vrste u dativu množine. U ovome je zadatku pogriješilo ukupno 47 učenika; 26 učenika sedmih razreda i 21 učenik osmih razreda. Ukupan postotak odstupanja u ovome zadatku iznosi 24,35%.

Sedamnaestim se zadatkom ispitivao oblik glagolskog pridjeva radnog uz ličnu zamjenicu *Vi*. U kajkavskom narječju uz tu zamjenicu dolazi glagolski pridjev radni u množini, kao što je i u standardnojezičnoj morfološkoj normi. Broj odstupanja učenika sedmih razreda iznosi 25, a učenika osmih razreda 27, što je ukupno 52 odstupanja ili 26,94%.

Devetnaesti zadatak ispitivao je oblike pokaznih zamjenica. U tom se području uočava 21 odstupanje učenika sedmih razreda i 9 odstupanja učenika osmih razreda što ukupno iznosi 30 odstupanja ili 15,54%.

Dvadeseti zadatak, koji je ispitivao oblik glagola u prvom licu jednine prezenta, pogrešno je riješilo 18 učenika sedmih razreda i 20 učenika osmih razreda. Može se zaključiti da je u ovom području odstupanje načinilo 38 učenika ili 19,69%.

Navedeni se podaci mogu iščitati i iz sljedeće tablice.

Tablica 4: Broj najčešćih odstupanja od morfološke norme

Redni broj zadatka	Broj odstupanja (7. razredi)	Broj odstupanja (8. razredi)	Ukupan broj odstupanja	Ukupan broj odstupanja izražen u postocima
1.	65	60	125	64,77%
2.	51	33	84	43,52%
3.	64	48	112	58,03%
4.	42	44	86	44,56 %
5.	46	37	83	43,00%
6.	47	52	99	51,30%
7.	31	27	58	30,05%
8.	54	34	88	45,60%
9.	7	8	15	7,77%
10.	24	13	37	17,62%
11.	85	70	155	80,31%
12.	22	14	36	18,65%
13.	85	66	151	78,24%
14.	15	14	29	15,03%
15.	66	61	127	65,80%
16.	26	21	47	24,35%
17.	25	27	52	26,94%
19.	21	9	30	15,54%
20.	18	20	38	19,69%

9. 4. Razlozi odstupanja od morfološke norme

Broj odstupanja od morfološke norme zasigurno pokazuje nedovoljnu ovladanost standardnojezičnom morfološkom normom. Nedovoljna usvojenost morfološke norme ima za posljedicu odstupanja kojima se uzrok može tumačiti činjenicama izvan standardnog jezika (prisutnim u imanentnoj gramatici ili činjenicama koje su nastale analogijom prema činjenicama prisutnim u imanentnoj gramatici), kao i odstupanja kojima se uzrok može tumačiti u činjenicama u sustavu standardnog jezika (analogijom prema činjenicama u standardnom jeziku) (usp. Alerić 2009b: 68).

Alerić navodi razloge odstupanja od morfološke norme:

- a) utjecaj jezičnog sustava zavičajnog idioma
- b) utjecaj jezičnog sustava drugog organskog ili neorganskog, hrvatskog ili nehrvatskog idioma
- c) utjecaj normativne gramatike
- d) utjecaj jezičnih osobitosti pojedinca (usp. Alerić 2009b: 68).

Utjecaj imanentne gramatike može se povezati s brojem odstupanja od morfološke norme. U onim jezičnim činjenicama koje su u imanentnoj gramatici različite u odnosu na normativnu gramatiku, izraženiji utjecaj imanentne gramatike ima za posljedicu veći broj odstupanja od normativne gramatike. Zbog toga pojedinac „teže prihvaća one morfološke činjenice standardnoga idioma koje se razlikuju od morfoloških činjenica prisutnih u njegovoj imanentnoj gramatici“ (Alerić 2009b: 68).

Brojna odstupanja od morfološke norme nastaju pod utjecajem imanentnih gramatika pa se može zaključiti da bi u poučavanju standardnojezične norme trebalo polaziti od učeničkog primarnog jezičnog osjećaja i to ponajprije uočavanjem razlika između imanentne i normativne gramatike, odnosno učeničkih zavičajnih govora i standardnog idioma. Na taj način bi se postiglo „potpunije, kvalitetnije i trajnije usvajanje morfološke norme hrvatskoga standardnog jezika“ (Alerić 2009b: 68). Dio odstupanja od morfološke norme nastaje analogijom prema oblicima u standardnom jeziku, ali i promjenama u normativnoj gramatici (usp. Alerić 2009b: 68–69).

U ranom jezičnom razvoju na materinskom jeziku u predškolskoj dobi i mlađim razredima osnovne škole stvara se „bilingvalno okruženje“ (Pavličević-Franić 2002: 93). Dijete se polaskom u školu susreće s normama standardnog jezika koje su mu do tad nepoznate pa se zbog toga javljaju i odstupanja od njih. Do polaska u vrtić i školu dijete komunicira na svom zavičajnom govoru, a zatim počinje s usvajanjem standardnog jezika. Dijete na taj način postaje „nenormativno bilingvalna/plurilingvalna osoba“ (Pavličević-Franić 2002: 93). Pavličević-Franić razlikuje vertikalni bilingvizam (koji se očituje kao odnos različitih dijalektalnih idioma i standardnog jezika unutar istog materinskog jezika) i horizontalni bilingvizam (koji predstavlja odnos stranih jezika u kontaktu, npr. hrvatskog i kojeg stranog jezika) (usp. Pavličević-Franić 2002: 96).

Do odstupanja od standardnojezične norme dolazi i zbog toga što se u nastavi hrvatskog jezika još uvijek naglašava učenje gramatičkih i pravopisnih pravila te definicija. Takav način poučavanja ima za posljedicu lošiju jezičnu osposobljenost učenika za primjenu u pisanoj i govorenoj komunikaciji. Kako ističe Pavličević-Franić, u osnovnoškolskoj praksi još uvijek dominira gramatička normativnost, a nakon toga poticanje i razvoj komunikacijske kompetencije na razini funkcionalne primjene (usp. Pavličević-Franić 2007: 36). To „znači da je učenik spreman bez problema reproducirati napamet naučeno jezično pravilo, ali će unatoč tome često griješiti (ili možda baš zato!?), te odstupati od 'naučenih ali neusvojenih' normi“ (Pavličević-Franić 2007: 36).

10. UČENJE I POUČAVANJE MORFOLOŠKE NORME

Kao što je prethodno navedeno, u poučavanju se normativne gramatike još uvijek naglasak stavlja na teorijske činjenice, pravila i definicije. U takvom načinu poučavanja nedovoljno se polazi od učeničke imanentne gramatike, odnosno primarnog jezičnog osjećaja.

U radu se više puta naglašava povezivanje učeničke imanentne gramatike i normativne gramatike. Morfološka norma za svakog je učenika djelomično novo znanje. Djelomično zbog toga što u tom znanju ipak ima onih dijelova koji su učenicima poznati od ranije i kojim su već ovladali. Zbog toga je važno da učenik prepozna dijelove znanja kojima je već ovladao i uoči razlike između tog znanja i novog znanja, odnosno da razlikuje one oblike morfološke norme prisutne u njegovoj imanentnoj morfologiji od oblika prisutnih u normativnoj morfologiji. Na temelju toga standardni idiom, a time i morfološku normu, nije potrebno poučavati kao sasvim novo znanje, „već kao sustav koji se u određenoj, većoj ili manjoj mjeri, razlikuje od zavičajnog idioma, odnosno imanentne gramatike svakog pojedinca“ (Alerić 2009b: 89).

Učenička se imanentna gramatika u procesu poučavanja morfološke norme može iskoristiti i kao „dobra motivacija jer se iskorištavaju učenička postojeća jezična znanja, odnosno učenike se upoznaje s mogućnostima koje im u ovladavanju normativnom morfologijom pružaju njihova postojeća jezična znanja (imanentna gramatika)“ (Alerić 2009b: 89).

Polazeći od učeničkog primarnog jezičnog osjećaja u stjecanju sekundarnog jezičnog osjećaja, nastava bi se odvijala po načelima postupnosti, zornosti i zanimljivosti. Učenici bi bili poučavani od onoga što je njima bliže, poznatije prema onome što im je dalje, još nepoznato. Osim toga, bili bi poučavani na konkretnim primjerima iz njihova zavičajnog idioma, čime bi se razvijao pozitivan stav prema njihovoj imanentnoj gramatici, a time bi im i nastava jezika bila zanimljivija.

U ovakvom načinu poučavanja veliku ulogu imaju nastavnici hrvatskog jezika. Nastavnici bi trebali poznavati osnovna obilježja imanentne gramatike učenika kojima predaju hrvatski jezik. Na temelju toga trebali bi „odrediti i popisati učenička odstupanja od morfološke norme, odnosno izraditi popis onih morfoloških obilježja u kojima se učenička imanentna gramatika razlikuje od normativne gramatike“ (Alerić 2009b: 92). To je za nastavnike vrlo zahtjevan posao, posebice za one koji zbog posla promijene mjesto življenja, a time se susretnu i s drugačijom imanentnom gramatikom od vlastite.

Popisivanje osnovnih razlika između imanentne i normativne gramatike i njihovom usporedbom nastao bi dio školske razlikovne gramatike što bi zasigurno imalo velik doprinos u poučavanju normativne gramatike. Školska razlikovna gramatika „popisuje i opisuje one jezične činjenice učeničkoga govora koje po svojim gramatičkim obilježjima odstupaju od standardnojezične norme“ (Težak 1996: 418). Ona je razlikovna (jer sadrži samo razlike), opisna (jer se zasniva na opisu tih razlika), sinkronijska (jer ne prelazi okvire suvremenosti, odnosno ne proučava povijest zavičajnog govora učenika) i didaktička (jer izabire one razlike koje utječu na učenikovo osposobljavanje za komunikaciju na standardnom jeziku) (usp. Težak 1996: 418). Razlikovna gramatika može sadržavati i metodičke upute o njezinom iskorištavanju u nastavi (Težak 1996: 418). Težak navodi sljedeće dijelove koji čine opširniju razlikovnu gramatiku: uvodni dio, glasovni sustav i glasovne promjene, naglasak, oblici, sintaksa, ilustrativni tekstovi i rječnik (usp. Težak 1996: 421–422).³⁴ Važnost izrade razlikovne gramatike očituje se i u tome što će „nastavnik idući od padeža do padeža, jednoga do drugoga glagolskog oblika – kontrastivnom metodom – postići da učenik lakše shvati sam oblik, ali i da, bolje upamtivši razliku, sigurnije izbjegne pogrješku u općenju standardnim jezikom“ (Težak 1996: 282).³⁵

Razlikovna gramatika ima veliku ulogu u poučavanju standardnojezične norme. Od nje bi koristili imali nastavnici hrvatskog jezika, ali i ostalih školskih predmeta (prilikom osmišljavanja nastavnih sati), kao i učenici kojima bi se usporedbom njihove imanentne gramatike s normativnom gramatikom približio nastavni sadržaj i olakšalo njegovo usvajanje.

10. 1. Normativni uzorci

Alerić ističe potrebu izrade normativnih uzoraka u razlikovnoj gramatici (usp. Alerić 2009b: 93). Uzorke odstupanja od morfološke norme ili normativne uzorke definira kao „češća odstupanja u konkretnim područjima morfološke norme, činjenice morfološke norme koje učenici teže usvajaju ili prilikom čije primjene čine češća odstupanja“ (Alerić 2009b: 94). Svaki normativni uzorak treba sadržavati sljedeće dijelove:

1. imenovanje normativnog uzorka
2. opis odstupanja od morfološke norme
3. učestalost odstupanja

³⁴ Opširnije o razlikovnoj gramatici, kao i primjere razlikovnih gramatika vidi u: Težak (1996) i Alerić (2009b).

³⁵ Težak navodi sljedeće didaktičke postupke u nastavi morfologije: indukcija, dedukcija, induktivno – deduktivni put, deduktivno – induktivni put, kontrastivna analiza, problemski pristup, samostalna uporaba udžbenika i poticajni postupci (usp. Težak 1996: 283–294).

4. usporedba imanentne i normativne gramatike i prikaz razlika
5. upute za obradu odstupanja u nastavi hrvatskoga jezika (Alerić 2009b: 94).

Koristi od izrade normativnih uzoraka bile bi višestruke. Učenici bi morfološku normu usvajali na konkretnim primjerima odstupanja koja su većim dijelom nastala pod utjecajem imanentne gramatike, a nastava bi na taj način bila zorna. Učenici bi na takav način poučavanja uočavali razlike između njihove imanentne gramatike i normativne gramatike te koristili znanja koja već posjeduju.

U ovome su radu, na temelju dobivenih rezultata istraživanja, oblikovana tri normativna uzorka: zamjena vokativa vlastitog imena nominativom, nenormativna tvorba komparativa pridjeva i neprovođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik.

10. 1. 1. Zamjena vokativa vlastitog imena nominativom

1. Opis odstupanja od morfološke norme

Ovo se odstupanje javlja u slučajevima kada se umjesto oblika vlastitog imena u vokativu (prilikom obraćanja nekoj osobi) upotrijebi oblik imena u nominativu. Ovo se odstupanje smatra jednim od češćih odstupanja i nastaje pod utjecajem imanentne gramatike u kojoj se ova jezična činjenica ne smatra odstupanjem.

2. Učestalost odstupanja

	7. RAZREDI	8. RAZREDI	
<u>Ivan</u> , molim te da dođeš danas k meni.	8	6	(14)
<u>Stjepan</u> , rekao sam ti da mi ne smetaš!	5	3	(8)
Gospodine <u>Pavić</u> , danas je Vaš veliki dan.	25	16	(41)
<u>Marijan</u> , ti si moj najbolji prijatelj.	18	9	(27)

3. Usporedba imanentne i normativne gramatike i prikaz razlika

U standardnojezičnoj morfološkoj normi utvrđeno je da imenice koje u nominativu jednine završavaju na nepalatalni suglasnik, a predstavljaju imenice muškog roda, u vokativu jednine dobivaju nastavak *-e* (usp. Barić i sur. 1995. i Silić, Pranjković 2007). Vokativ se takvih imenica razlikuje od vokativa imenica koje završavaju na palatalni suglasnik.

Do tog odstupanja može doći pod utjecajem kajkavskog narječja. U kajkavskom je narječju nestao vokativ kao poseban padež, a u njegovoj se službi pojavljuje nominativ. Prilikom obraćanja nekoj osobi (u kajkavskom narječju), ne mijenja se osnovni oblik vlastitog

imena, što je odstupanje u odnosu na standardnojezičnu morfološku normu. Do takvog odstupanja može doći i pod utjecajem razgovornog stila, ali i drugih govora u kojima nema vokativa, a na njegovu se mjestu pojavljuje nominativ.

Prikaz razlika:

Ivan (Ivane) (14 odstupanja); *Stjepan* (Stjepane) (8 odstupanja); *Pavić* (Paviću) (41 odstupanje); *Marijan* (Marijane) (27 odstupanja)

4. Upute za obradu odstupanja u nastavi hrvatskoga jezika

Učenje i poučavanje sklonidbe imenica kao i upotrebe padeža predviđeno je u petom razredu osnovne škole (usp. *Nastavni plan i program za osnovnu školu 2006*: 35). Navedena su sljedeća obrazovna postignuća: „razumijevati temeljnu ulogu padeža u hrvatskome jeziku; znati padežne nazive (...); u rečenici prepoznavati padeže u temeljnim značenjskim ulogama; u određivanju padeže služiti se proširenim padežnim pitanjima (...); u govoru i pismu rabiti padežne oblike (s provedenim glasovnim promjenama) u skladu s normom; ovladati uporabom padeža uz pojedine prijedloge u skladu s normom; prepoznati jednake oblike riječi u različitim padežima.“ (*Nastavni plan i program za osnovnu školu 2006*: 35).

Učenicima je, u poučavanju vokativa, važno ukazati na čestu upotrebu tog padeža u situacijama u kojima nekoga dozivamo ili mu se obraćamo. Na primjerima u normativnom uzorku važno je učenike upozoriti na učestalost odstupanja takve vrste. Potrebno je proučiti primjere odstupanja koji su navedeni u normativnom uzorku i navesti učenike da sami pokušaju upotrijebiti pravilan oblik vlastitog imena u navedenim rečenicama. U poučavanju vokativa vlastitih imena koja završavaju na ostale morfeme u nominativu mogu se koristiti tekstovi zasićeni pogreškama u kojima bi učenici trebali navesti oblike vokativa tih vlastitih imena koji su u skladu s normom. Nastavnik može sam osmisliti takve tekstove ili potražiti već sastavljene.

10. 1. 2. Nenormativna tvorba komparativa pridjeva

1. Opis odstupanja

Ovo odstupanje javlja se prilikom tvorbe komparativa pridjeva nastavkom *-(i)eši* koji se u standardnojezičnoj morfološkoj normi tvore nastavkom *-(i)ji*. Pod utjecajem imanentne gramatike, u kojoj je nastavak *-(i)eši* u komparativu pridjeva češći, javljaju se odstupanja takve vrste.

2. Učestalost odstupanja

	7. RAZREDI	8. RAZREDI	
Moj brat je <i>stareši</i> od mene.	2	3	(5)
Ivan ima <i>noveši</i> mobitel nego ja.	1	1	(2)
Njegova prijateljica je <i>vekša</i> od njega.	1	3	(4)
On je <i>glasneši</i> od mene.	4	1	(5)

3. Usporedba imanentne i normativne gramatike i prikaz razlika

U morfološkoj se normi komparativ pridjeva tvori nastavcima *-i* (ili *-lji*), *-(i)ji*, i *-ši* (usp. Barić i sur. 1995: 182–183. i Silić, Pranjković 2007: 138–139). Nastavkom *-ši* u morfološkoj normi komparativ pridjeva tvore samo tri pridjeva: *lak* (*lakši*), *mek* (*mekši*) i *lijep* (*ljepši*) (usp. Barić i sur. 1995: 183). Pridjevi *dobar*, *zao*, *velik*, *malen* i *dug* imaju u komparativu supletivne oblike (*bolji*, *gori*, *veći*, *manji*, *dulji* uz *duži*) (usp. Barić i sur. 1995: 183).

U kajkavskom je narječju u komparativu prevladao sufiks *-(i)eš-*, rjeđe *-ejš-* i *-ej-*, kao opći u nekom govoru (usp. Lončarić 1996: 105).

Prikaz razlika:

stareši (stariji) (5 odstupanja); *noveši* (noviji) (2 odstupanja); *vekša* (veća) (4 odstupanja); *glasneši* (glasniji) (5 odstupanja)

4. Upute za obradu odstupanja u nastavi hrvatskoga jezika

Nastavni plan i program za osnovnu školu predviđa obradu nastavne jedinice *Stupnjevanje pridjeva* u petom razredu osnovne škole (usp. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* 2006: 35). Kao obrazovna postugnuća navode se: „imenovati i prepoznati pozitiv, komparativ i superlativ u govorenju i pisanju; prepoznati i razumjeti njihove odnose u stupnjevanju; pravilno rabiti komparativ i superlativ najčešćih pridjeva; moći tvoriti komparative i superlative plodnim načinima (sufiksom *-iji* i prefiksom *naj-*)“ (*Nastavni plan i program za osnovnu školu* 2006: 35).

U obradi normativnog uzorka važno je učenicima istaknuti važnost pravilne tvorbe komparativa te učestalost komparativa u svakodnevnoj komunikaciji. Potrebno je proučiti navedene primjere odstupanja te na njima uočiti razliku između imanentne i normativne gramatike. Nastavnik može u obradi ove nastavne jedinice potaknuti učenike na razgovor na

temu uspoređivanja u razredu; po čemu se učenici uspoređuju, te na tim primjerima obraditi komparativ pridjeva koji se tvore ostalim nastavcima za komparativ.

10. 1. 3. Neprovođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik

1. Opis odstupanja

Ovo odstupanje javlja se prilikom nezamjenjivanja mekonepčanih suglasnika sibilantima u nominativu množine imenica muškog roda koje u nominativu jednine završavaju na suglasnik. Posljedica neprovođenja sibilizacije utjecaj je imanentne gramatike u kojoj je došlo do gubljenja sibilizacije i u kojoj kratka množina nije stilski obilježena, već uobičajena.

2. Učestalost odstupanja

	7. RAZREDI	8. RAZREDI	
Zimi <u>vlaki</u> kasne skoro svaki dan.	2	0	(2)
<u>Vuki</u> su opasne životinje.	8	4	(12)
Da biste postali <u>junaki</u> , morate biti hrabri.	11	3	(14)
<u>Potoki</u> su manji od rijeka.	3	5	(8)

3. Usporedba imanentne i normativne gramatike i prikaz razlika

Standardnojezična morfološka norma propisuje promjenu *ki, gi, hi < ci, zi, si/cima, zima, sima* i naziva je drugom palatalizacijom ili sibilizacijom (usp. Silić, Pranjković 2007: 99). Ova se promjena provodi u dativu i lokativu jednine imenica ženskog roda, nominativu, dativu, vokativu, lokativu i instrumentalu množine imenica muškog roda, drugom licu jednine imperativa i u nesvršenih glagola (usp. Barić i sur. 1995: 84. i Silić, Pranjković 2007: 99).

Za kajkavsko je narječje karakterističan gubitak druge palatalizacije (sibilizacije). U kajkavskim govorima postoji kratka množina koja nije stilski obilježena, za razliku od standardnog jezika te se zbog toga javljaju odstupanja koja su posljedica neprovođenja sibilizacije.

Prikaz razlika:

vlaki (vlakovi) (2 odstupanja); *vuki* (vuci, vukovi) (12 odstupanja); *junaki* (junaci) (14 odstupanja); *potoki* (potoci) (8 odstupanja)

4. Upute za obradu odstupanja u nastavi hrvatskoga jezika

Nastavni plan i program za osnovnu školu predviđa obradu sibilizacije te duge i kratke množine u izbornom sadržaju za peti razred (usp. *Nastavni plan i program za osnovnu školu* 2006: 37).

Prilikom obrade normativnog uzorka važno je učenike upozoriti na učestalost sibilizacije u svakodnevnoj komunikaciji. Također, važno je razlikovati dugu i kratku množinu te upozoriti učenike na stilsku obilježnost kratke množine u standardnom jeziku. Na primjerima iz normativnog uzorka potrebno je uočiti odstupanja i usmjeravati učenike kako bi induktivnom metodom pokušali izvesti zaključke o provođenju sibilizacije. Važno je naglasiti da se sibilizacija provodi i u drugim padežima te usmjeravati učenike da na primjerima koje navede nastavnik pokušaju zaključiti koji su to padeži. Na primjerima iz svakodnevne komunikacije učenike bi se moglo upozoriti na određene iznimke u jednostavnijim i svakodnevnim primjerima (*baka – baki, seka – seki*).

11. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem utvrđeno je da su učenička najbrojnija morfološka odstupanja na područjima brojeva i brojevnih imenica, upotrebi prijedloga uz dativ, oblicima imenica *mati* i *kći* u nominativu i akuzativu jednine, upotrebi veznika *pošto* i *budući da*, oblicima aorista pomoćnog glagola *biti* u tvorbi kondicionala, upotrebi mjesnih priloga i vokativu vlastitih imena. Najmanji broj odstupanja javlja se u tvorbi komparativa pridjeva, glagolskim oblicima: prezentu glagola u 1. licu jednine i 3. licu množine, oblicima pokaznih zamjenica i sibilizaciji u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik.

Izradom normativnih uzoraka željelo se pokazati da se učenici oslanjaju na svoju immanentnu gramatiku, odnosno primarni jezični osjećaj. Rezultati istraživanja pokazali su da učenik osmog razreda čini nešto manji broj odstupanja u odnosu na učenika sedmog razreda te da učenice pokazuju bolju ovladanost morfološkom normom od učenika.

Može se zaključiti da bi u učenju i poučavanju morfološke norme svakako trebalo polaziti od učeničke immanentne gramatike, odnosno onoga što je učeniku bliže i poznatije. Učenje i poučavanje morfološke norme trebalo bi se ponajprije temeljiti na uočavanju razlika između učeničke immanentne morfologije i normativne morfologije. Na taj bi se način iskoristilo znanje koje učenici već posjeduju, kojim su ovladali, što bi u konačnosti rezultiralo boljim i trajnijim ovladavanjem standardnojezičnom normom.

Rezultati ovog istraživanja mogli bi se primijeniti u poučavanju gramatičke norme, oblikovanju nastavnih materijala koji bi se temeljili na primjeni immanentne gramatike u ovladavanju normativnom gramatikom i izradi razlikovne gramatike.

12. POPIS LITERATURE

1. ALERIĆ, Marko (2006): Imanentna gramatika u ovladavanju standardnojezičnom morfologijom. U: *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*. Vol. 2. No. 2. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 190–206. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=16763 (23. 7. 2013.)
2. ALERIĆ, Marko (2007): Jezični osjećaj i ovladavanje standardnojezičnom kompetencijom. U: *Dijete i jezik danas. Zavičajnost u nastavi hrvatskog jezika. Interkulturalnost u nastavi stranih jezika. Zbornik radova s međunarodnoga stručnoga i znanstvenoga skupa*. Čakovec – Osijek: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Središte u Čakovcu – Učiteljski fakultet u Osijeku. Str. 10–26.
3. ALERIĆ, Marko (2009a): Jezični osjećaj kao kriterij u normiranju standardnog jezika. U: *Jezična politika i jezična stvarnost / Language Policy and Language Reality*. Ur.: Jagoda Granić/. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – HDPL. Str. 105–116.
4. ALERIĆ, Marko (2009b): *Normativna morfologija u nastavi hrvatskoga jezika (Immanentna gramatika u nastavi normativne morfologije)*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
5. ALERIĆ, Marko, GAZDIĆ-ALERIĆ, Tamara (2009): Pozitivan stav prema hrvatskome standardnom jeziku kao uvjet njegova uspješnijega ovladavanja. U: *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, Vol. 4 No. 7. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 5–23. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=69994 (2. 10. 2013.)
6. ALERIĆ, Marko, PRSKALO, Renata (2012): *Stav prema standardnom jeziku i odstupanja od morfološke norme studenata nastavničkih studija*. Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 14 No. 1. Zagreb: Učiteljski fakultet. Str. 120–133. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/search/?q=aleri%C4%87+prskalo> (10. 10. 2013.)
7. ANIĆ, Vladimir (2006): *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
8. BARIĆ, Eugenija i sur. (1995): *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

9. BLAŽEKA, Đuro (2003): Usvajanje gramatičkih kategorija pomoću učenikova zavičajnoga idioma. U: *Dijete i jezik danas. Učitelj hrvatskoga jezika i učitelj stranoga jezika za učenike mlađe školske dobi. Zbornik radova s međunarodnoga stručnoga i znanstvenoga skupa*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera i Visoka učiteljska škola u Osijeku. Str. 108–118.
10. *Hrvatski jezični portal*. <http://hjp.novi-liber.hr/>. Pregled: 27. 10. 2013.
11. *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. <http://ihjj.hr>. Pregled: 12. 4. 2014.
12. JOKIĆ, Boris, RISTIĆ DEDIĆ, Zrinka (2010): Razlike u školskom uspjehu učenika trećih i sedmih razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj s obzirom na spol učenika i obrazovanje roditelja: populacijska perspektiva. U: *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 17 No. 3. Zagreb: Pravni fakultet i Studijski centar socijalnog rada. Str. 345–362.
13. JONKE, Ljudevit (1964): *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
14. KAPOVIĆ, Mate (2006): Dijalekti, standard i sociolingvistički aktivizam. U: *Jezik i mediji – jedan jezik : više svjetova*. Ur.: Jagoda Granić. Str. 375–383. Zagreb-Split: HDPL.
15. LISAC, Josip (1999): Leksička norma i hrvatska narječja. U: *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Ur.: Jelena Hekman. Str: 246–259. Zagreb: Matica hrvatska.
16. LONČARIĆ, Mijo (1990): *Kaj – jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*. Čakovec: Zrinski.
17. LONČARIĆ, Mijo (1996): *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
18. PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja (2002): Okomita dvojezičnost i rano učenje jezika. U: *Komunikacijska kompetencije u višejezičnoj sredini II.: teorijska razmatranja, primjena*. Ur.: Dunja Pavličević Franić i Melita Kovačević/. Str. 93–102. Jastrebarsko: Naklada Slap.
19. PAVLIČEVIĆ-FRANIĆ, Dunja (2007): Standardnojezična normativnost i/ili komunikacijska funkcionalnost u procesu usvajanja hrvatskoga jezika. U: *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika*. Ur.: Marijana Češi i Mirela Barbaroša-Šikić. Jastrebarsko i Zagreb: Naklada Slap i Agencija za odgoj i obrazovanje.

20. ROSANDIĆ, Dragutin (2002): Pogreške u pismenim radovima učenika. U: *Od slova do teksta i metateksta*. Zagreb: Profil International d. o. o. Str. 95–110.
21. ROSANDIĆ, Dragutin, SILIĆ, Josip (1979): Nastava morfologije u kontekstu nastave jezika. U: *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika. Priručnik za nastavnike*. Str. 5–32. Zagreb: Školska knjiga.
22. SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo (2007): *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
23. SVIBEN, Kazimir (1974): Prilozi poučavanju zlatarskog govora. U: *Kajkavski zbornik. Izlaganja na znanstvenim skupovima o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1970–1974*. Ur.: Zvonimir Dodig, Stanko Juriša, Miroslav Šicel, Antun Šojat i Dražen Vukov-Colić. Str. 125–178. Zlatar: Narodno sveučilište „Ivan Goran Kovačić“.
24. SVIBEN, Kazimir (1996): Osnovnoškolska razlikovna gramatika za učenike zlatarskoga kraja. U: Težak, Stjepko: *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Str. 431–440. Zagreb: Školska knjiga.
25. TEŽAK, Stjepko (1996): *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
26. TURZA-BOGDAN, Tamara (2009): *Kajkavsko narječje i kajkavska književnost u osnovnoj školi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

13. PRILOZI

Prilog 1.

Test za ispitivanje odstupanja od morfološke norme

Spol: M Ž

Razred: _____

Mjesto: _____

Datum: _____

Pred vama je test koji ispituje vaše poznavanje morfologije hrvatskoga standardnog jezika. Molim vas da pažljivo pročitate uputu i riješite sve zadatke!

Zaokruži slovo/slova ispred rečenica u kojima nema pogrešaka.

1.
 - a) Nije mogao ići u kino pošto sutra ima ispit.
 - b) Pošto smo se najeli, mogli bismo popiti kavu.
 - c) Pošto smo jučer išli na nogomet, ne moramo i danas.
 - d) Otišla je ranije pošto joj se žurilo.
 - e) Nije mogao nazvati mobitelom pošto nije imao novaca.
2.
 - a) Auto je skupi.
 - b) Petar Velik bio je ruski car.
 - c) Nakon što se jednom opekao, postao je osjetljiv.
 - d) Prije nego je otišao iz domovine, bio je pošteni.
 - e) On je novinar oštra jezika.
3.
 - a) Mi bi večeras išli u kino.
 - b) Učinila bi sve da mogu to promijeniti.
 - c) Ti bi se mogao ljepše ponašati.
 - d) On bih mogao nešto raditi.
 - e) Vi bi to trebali najbolje znati.
4.
 - a) To je mobitel kojega mi je tata poklonio.
 - b) Izgubio je starog novčanika.
 - c) Kupio je novog auta.
 - d) *Povratak Filipa Latinovicza* je roman kojeg je napisao Miroslav Krleža.
 - e) Ne zaboravi ponijeti laptop.
5.
 - a) Ispite znanja pišemo s olovkom.
 - b) Idem u kino s Lukom.
 - c) Obrisao je stol s krpom.
 - d) Zadatke je izračunao s džepnim računalom.
 - e) Bio sam na večeri Anom.
6.
 - a) Gdje si stavio karte za kino?
 - b) Kuda si bacila omot od čokolade?
 - c) Kamo si krenuo?
 - d) Gdje ti ideš?
 - e) Neka ide gdje ona želi.

- 7.
- a) Želio je samo da bude zdrav.
 - b) Ništa nije željeo, a dobio je puno poklona.
 - c) Voljeo ju je najviše na svijetu, a ona ga je ostavila.
 - d) Htjeo je prekinuti s njom, ali se predomislio.
 - e) Nije smjeo ići u kino jer je dobio lošu ocjenu.
- 8.
- a) Ivan, molim te da dođeš danas k meni.
 - b) Tomislave, hoćeš li mi pomoći napisati domaću zadaću?
 - c) Stjepan, rekao sam ti da mi ne smetaš!
 - d) Gospodine Pavić, danas je Vaš veliki dan.
 - e) Marijan, ti si moj najbolji prijatelj.
- 9.
- a) Moj brat je stareši od mene.
 - b) Ivan ima noveši mobitel nego ja.
 - c) Njegova prijateljica je vekša od njega.
 - d) On je glasneši od mene.
 - e) Nikolinin brat je ljubazniji nego što sam mislila.
- 10.
- a) Zimi vlaki kasne skoro svaki dan.
 - b) Vuki su opasne životinje.
 - c) Da biste postali junaki, morate biti hrabri.
 - d) Pauci su životinje koje ljudi najviše vole.
 - e) Potoki su manji od rijeka.
- 11.
- a) Razgovarao sam s njima o svojim dvjema sestrama.
 - b) Danas nema četiri učenice.
 - c) Došla su samo dva muškarca.
 - d) Karte su nam pregledala tri konduktera.
 - e) Pričao sam im priču o tri lovca.
- 12.
- a) Budem te nazvala kada dođem kući.
 - b) Javila ti se budem za tjedan dana.
 - c) On bude uspio u životu.
 - d) Sigurno ćeš dobiti odličnu ocjenu.
 - e) Rekao ti je da te bude odveo u kino, ali se predomislio.
- 13.
- a) Utakmica je odigrana unatoč lošeg vremena.
 - b) Usprkos očeve zabrane organizirala je zabavu kod kuće.
 - c) Mario je stigao u školu unatoč kašnjenja autobusa.
 - d) Kupili su stan unatoč lošoj financijskoj situaciji.
 - e) Ana je sjedila nasuprot mene.
- 14.
- a) Moji prijatelji ideju u kino.
 - b) Njegov djed i njezina baka zajedno pečeju kolače.
 - c) Oni svake godine dolaziju u Hrvatsku.
 - d) Njezini roditelji pjevaju u zboru.
 - e) Oni svaki dan pijeju pivo.

- 15.
- a) Sretan je kada vidi svoju kćer.
 - b) Moja mater je jako stroga.
 - c) Njegova kćer ima 28 godina.
 - d) Dao bih sve da mogu vidjeti svoju mati.
 - e) Dao bi sve da može vidjeti svoju kći.
- 16.
- a) Unatoč kaznam nije prestao brzo voziti.
 - b) Svaku večer odlazi k svojim prijateljicam.
 - c) Najviše voli odlaziti k svojim susjedam.
 - d) Recite nešto svojim curam.
 - e) Ispričajte se svojim učiteljicama.
- 17.
- a) Najbolje bi bilo kada biste Vi to napravili.
 - b) Sjećam se kad ste Vi bila rekla da ćete se vratiti prije večeri.
 - c) On je slutio da ste Vi to ukrala.
 - d) Bilo bi mi drago kada biste Vi to pregledala.
 - e) Njegova najbolja prijateljica bila ste Vi.
- 18.
- a) Iva je najbolji student u generaciji.
 - b) On je jedini kukavica u razredu.
 - c) Ljeto je najljepši godišnji doba.
 - d) Pravi kolega je uvijek tu kada si u nevolji.
 - e) Gospođo doktor, hvala Vam na savjetu.
- 19.
- a) Ovaj bicikl mi se najviše sviđa.
 - b) Želim baš ovakev auto za rođendan.
 - c) Ov čovjek mi je pomogao u nevolji.
 - d) Te dan ću zauvijek pamtiti.
 - e) On čovjek stalno prolazi ovuda.
- 20.
- a) Danas morem ići u kino jer nemam puno domaće zadaće.
 - b) Najviše me veseli kada mogu ranije leći.
 - c) Ne mogu shvatiti zašto je to učinila.
 - d) Za rođendan hoćem novi mobitel.
 - e) Danas nećem doći k tebi.

Hvala na sudjelovanju!

14. SAŽETAK

U radu se proučava utjecaj učeničke imanentne gramatike na ovladavanje morfološkom normom. Testom su utvrđena najčešća morfološka odstupanja učenika sedmih i osmih razreda osnovnih škola s područja kajkavskoga govornog područja. Napravljena je analiza broja odstupanja s obzirom na dob i spol učenika. Analiza rezultata istraživanja pokazalo se da dob i spol učenika utječu na ovladavanje morfološkom normom. Na temelju dobivenih rezultata pokušava se odgovoriti oslanjaju li se učenici na svoju imanentnu gramatiku te može li im ona i na koji način pomoći u ovladavanju morfološkom normom. U radu su ponuđena tri normativna uzorka: normativni uzorak zamjena vokativa vlastitog imena nominativom, normativni uzorak nenormativna tvorba komparativa pridjeva i normativni uzorak neprovođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškog roda na suglasnik, koja bi mogla pomoći u učenju i poučavanju morfološke norme.

Ključne riječi: kajkavsko narječje, imanentna gramatika, normativna gramatika, odstupanje od morfološke norme, normativni uzorak

Key words: kajkavian dialect, immanent grammar, normative grammar, morphological norm error, normative pattern